Opłata pocztowa uiszczona ryczałtem

ЛІТОПИС
ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ

ІЛЮСТРОВАНИЙ ЖУРНАЛ ІСТОРІЇ ТА ПОБУТУ
VII. Річник

ЧИСЛО 4 КВІТЕНЬ 1935



ВЕЛИКДЕНЬ У. С. С. У ГОЛОВЕЦЬКУ 1915 Р.

ІВАН ЧЕРНЯВА
(літ. ґр. „12“)

ВАШИМ ТІНЯМ

Ми знали Вас з пісень, книжок і мітів,
зі сліз мамів, з батьків старих зідхань:
одні — пісні — навчили Вас любити
а ці — зідхання — нас пекли, як грань.

І стали Ви далекі й невідомі
й такі святі, як щит і меч дідів —
Бо про Калини грозна на шоломі
хіба нам правду хтось сказати вмів?

Ось — тільки пишуть часом літописці,
що Ви — князівська і козацька рать
і віщі кажуть, що щораз то ближчі
ті дні, що Вами знову згомонять —

хто має вуха — хай послуха, кажуть — —
хто має очі, хай у день не спить,
бо факти завтра мапи перемажуть
і здушить пісню стук важких копит.

І — знаєм — кликнуть нас на Ваші путі,
щоб йти і йти, як Ви, до мрій і сонць.
— Ви будьте з нами Тіні незабуті
в цих днів крилатий, звихрений цикльон!

Ви дайте силу в хуртовину крилам,
щоб наш юнацький чобіт молодий
ці пустарища, де — що крок могила,
юнацьким кроком Вашим проходив,

щоб цей юнацький чобіт грізно
шляхи старі на порох геть розтер —
щоб Ваші тіні й наша міць залізна
створила ясне й золоте Тепер...

Молоді письменники у 20-ліття виступу У. С. С.

Літературна ґрупа українських молодих письменників „12“ звернулася у звязку з 20-літтям вимаршу У. С. С. в поле до Редакції „Літопису Червоної Калини“ з пропозицією відступити одно число нашого журналу для її членів. Літературна ґрупа „12“ рішила своїми творами, видрукуваними на сторінках нашого журналу, звеличати велику річницю і віддати пошану вічно-памятним крівавим зусиллям Українського Січового Стрілецтва у боротьбі за Українську Державу.

З повною приємністю відступаємо нашим молодим письменникам місце у цьому весняному числі нашого журналу. Їхні твори, поміщені поміж нашими історичними матеріялами, зазначуємо нотокою під підписом (Літ. ґр. „12“). Думаємо, що будемо й надальше у звязку з цими авторами і ще не один їх цінний твір помістимо на наших сторінках. Від себе бажаємо усім письменникам, обєднаним у літературній ґрупі „12“ дальших якнайкращих успіхів.

Редакція.

Слово від нас

На ці сторінки „Літопису Червоної Калини“ кладемо нашу спробу — хоч так відзначити 20-ліття Українських Січових Стрільців наймолодшою літературною ґрупою на культурному овиді по цей бік Збруча.

Ми — тільки бачили Українських Січових Стрільців і живемо леґендою про їх Чин.

Працею, зусиллям і завзяттям хочемо стати такими, щоб колись наш вінок Українським Січовим Стрільцям гідний був цього їх Чину. Щоб буйніший був від нинішнього, що сірий серед тих, які вже зложено Усусуській Ідеї.

Літературна Група „12“.



Березневе повітря

Написав: *Василь Гірний* (літ. гр. „12").

В закопченому світлі малої ліхтарки — зігнена Іванова постать зарисовувалась якось грізніше, більш таємничо. Його голова була в тіні, тільки в очах відбивався слабий рефлекс. Своїми твердими, мозолистими руками він перекидав старе залізо, шукаючи чогось.

З віддалі доходив до нього шум ріки. Йшла крига. Поля почорніли — й Іван пригадав собі плуг. Він пригадав собі його — так, як пригадує собі дівчина коралі в скрині. Ще день - два. Жайворонок туй-туй. Він вийде в поле і його плуг різатиме рівну, чорну скибу.

Але чересло треба дати нове. Завтра він піде до коваля. Він перекидав ось тут — в малій комірці при клуні — куснї старого заліза, поломані леміші, старі підкови, залізні оси і сворені. — І цілком незамітно йому влізла в руки стара, зігнена, почорніла бляшанка з консерви.

Іван кинув її на одну купу. Потім глипнув на неї ще раз. Якась думка явилася в Івановій голові, бо він нагнувся і взяв бляшанку в руки. І дивна річ: Іван став приглядатися їй, наче б там було щось гідного уваги.

Зовнішний бік мав ще подекуди білі, цинові цятки. Іван приглядався їм довгу хвилю, якби це були останки колишньої позолоти. Потім в середину, якби надіявся знайти там консерву. В середині була ржа і чорне павутиння, яке витворилося там за двацять літ часу. Потім Іван став приглядатися берегам бляшанки: вони були зігнені в долину і зрізані грубо, незручно.

— Багнетом... — шепнув Іван сам до себе.

Він раптом змучився і сів на деревляній бельці. Мляве світло ліхтарки освітило тепер тьмяно почорніле, щетинувате Іванове лице. Він держав у руці бляшанку — і вліпив в неї свої очі.

Крига йшла і шуміло верхів'я високої тополі. Там на дворі довершувалася зміна, в природі йшов глибокий процес. З піль линув весняний вітер і залітав шпарами в комірку, від чого замрачене світло ліхтарки тремтіло. Іван держав у руці стару бляшанку з консерви і глядів на неї. Але коли б хто приглянувся йому ближче, завважив би, що промінь його зору йшов **мимо** бляшанки, кудись далеко-далеко....

Минуло кілька довгих хвилин. Нафта в ліхтарці зачала випалюватися і в комірці потемніло. З кутів виповзла сутінь і серед неї ледви майоріла Іванова постать. А він сидів, мов скаменілий на одному місці і дивно впер свій зір в якусь далеку точку. Почувся шорох, хтось рипнув дверцятами. Іван зірвався на рівні ноги.

— Стій! Хто там?

Його голос зазвучав різко, а в очах відбився дивний переляк. В дверцятах почувся голос його синка.

— Тату, ходіть їсти.

Іван глядів ще якусь хвилю як непритомний. Звільна він в е р т а в д о с е б е, його зір опритомнів, вернулася свідомість. Він кинув бляшанку в бік і тихо промовив:

— Йди, йди... Зараз там прийду...

Хлопець побіг, а Іван звільна, схиливши голову, став виходити з комірки.

— Ти що там робив так довго? — питає в хаті жінка.

— Чересла шукав... Десь мало бути... не знаю... — Він відповідав, якби думав про що інше.

⁂

— Ти ще не спиш?

— Егеж.. Сон відбіг...

— Завтра рано кумові бочку занести. Запитайся за американку, не будеш чекати до останнього дня. На городі треба воду спустити.

Іван лежав з широко розплющеними очима. Вся дійсність розвіялася ненадійно як сон. Він находився в цій хвилині н е на постелі у своїй хаті, записаній в кастрі під числом, б і ж у ч о г о року 1935 — але на стійці, в карпатському лісі, темної березневої ночі року воєнного тисячдевятсотпятнацятого... Перед ним простягалася широка, лісна поляна... Оподалік чорнів ліс: він в і д ч у в у цій хвилині, що там є м-о-с-к-а-л-і...

Його нерви є напружені до найвижчого ступня. Один крок, ще один... Т-и-х-о.. Не робити шелесту... Кріс у руки... Так... Із заду може закрадатися ворожа патруля...

Шумить ліс... Перед ним темна сильвета... Це рідна постать, дорога йому, як його власне серце... Очі перерізують темінь ночі і нагла дрож пронизує його тіло, як електрика: під лісом с к р а д а ю т ь с я три постаті з довгими штиками! Одна секунда, з заду щось жахливо тріснуло. Над самим вухом.

— Пане... — він хоче кликнути „пане хорунжий!.." — але опамятується.

Жінка ворохнулася. — А бодай же, ти, чоловіче... якась мара найшла на тебе... Спи вже раз, діти побудиш...

Іван причаївся і стих. Він отворив широко рот, щоби не чути його уриваного віддиху. Спокійно... Так... Потім зачав носом втягати воздух, так якби він уже заснув глибоким сном. Він знав: ворога треба перехитрити. Той ворог — це були москалі. Той ворог — це були такі зелені кашкети, з маленьким дашком — і котьолок на наплечнику... Той ворог — це була сіра шинеля... Гострий, високий штик... Дивне слово: м-о-с-к-а-л-ь...

Потім Іван зліз з постелі, тихо, без шелесту вдяг чоботи та кожух — і так-же тихо вийшов на двір. Березневий, вогкий вітер війнув йому в лице, груди. Іван подумав:

— Трохи перейдуся і успокоюся. Десь мені то так раптом воскресло в голові — аж дивно...

Він вийшов за клуню і глянув далеко в поле. Поле зливалося з небом в одну чорну челюсть. Висока тополя шуміла десь у горі — і в тім шумі відчувалося близьку весну.

Іван пронизував своїм зором цю темінь, якби хотів когось доглянути. Кілька кроків перед ним замаячіла якась темна постать. Вона стояла на місці і не рухалась.

„Що це є?" — подумав Іван і зробив крок впе-

рід. Але в ційже хвилині здержався і прикипів до місця: він доглянув московський штик!

— Пане хорунжий!!! — закликав він голосно — і його власний голос привів його до памяти. Він підійшов ближче і усміхнувся: це був кленовий пень, який буря зломила ще в осені. Одна гилька сторчала високо в гору.

„Тьфу, якась мара"... шепнув сам до себе Іван, і затиснувши кожух, пішов скорою ходою до хати. В хаті було тепло, чулося рівномірні віддихи його челяди.

Іван потихенько стягнув кожух і чоботи, та положився до ліжка. Рівний віддих його жінки успокоїв його зовсім. Він подумав:

„О, та война вїлася глибоко в мозок, як воно так раптом стає як живе в памяти! І чому то нині? Чому якраз нині?..."

В тій хвилині пригадав собі бляшанку з консерви. А-г-а...

Так... він це тямить добре. Він отворив багнетом консерву. А хорунжий Березюк, з яким за хвилю мав іти на нічну патрулю, каже до нього:

— Хлопче, не напихайся, бо як дістанеш кулю в живіт, то підеш до своєї бабуні. Ти мав бабуню?

Він це сказав жартом. В ночі оба вийшли. Пішли в ліс. Хорунжий шепнув:

— Хлопче, дивися взад, бо ми на ворожім терені.

Іван чує мурашки за плечима. Але з ним є хорунжий Березюк. З ним він відважний. З тим хорунжим можна йти до пекла. Як він каже „хлопче, дивися взад", то це є найважніша річ тепер на світі.

Потім посуваються лісом. Тихо, без шелесту. Хорунжий іде вперід, Іван за ним. Ліс шумить, заглушує їх кроки. Але може закрити теж московську патрулю. Йдуть так може годину, може дві. Потім задержуються.

— Зараз буде тут край ліса — шепче хорунжий.

Зпоза дерев виринула темна поляна. І Іван чує в цій хвилі безмежне довіря до свойого хорунжого. На цілому світі — він має його тут одного, команданта та опікуна. Такий він сильний серед цього грізного ліса — його хорунжий!...

А ліс шумить і переносить розстроєну уяву Івана в давні часи. Якісь давні, загублені спомини... Шкільний дзвінок... лози над далекою рікою... Вже вечір, а йому десь мама пішла. Він сам і чує такий жаль!

А потім чує якийсь далекий голос:

— Хлопче, ходи до мене, я тут! А дивися взад!

Він кидається за голосом, шукає, але на даремно. Десь тут — біля нього якась така дорога постать, але її не бачить. А потім то все зникає, тільки остається сам жаль. Безпредметовий. І той жаль росте, кріпшає, могутніє, якийсь такий великий, такий важкий, такий нестерпний той жаль, що Іван голосно схлипує.

Хтось ворухнувся біля нього.

— Іване! Збудися! Що тобі?

Жінка термосить Івана за рамя. Він мимрить крізь сон:

— Пане хорунжий!.. Пане хорунжий!... Ви не живете? Па... Що? Га? то ти, Ганно?

— Тобі щось приснилося! Іване! Збудися! Я тобі завтра скину вугля!..

Іван будиться зовсім. — Добре, добре... — Він окутується ліпше. — То нiщо... То таке повітря... так розбирає... Завтра до коваля мушу йти... Спи Ганно...

***

На дворі, там десь у природі йшла весна стомилевими кроками

Дороги

Написав: *Т. Ганко* (літ. гр. „12").

Чекаємо. Білі, довгі, розпостерті між полями й вербами. Чекаємо Вас. Ми, дороги, що по них Ви йшли. В сірих одностроях, розспівані, розсміяні, з очима повними сонця, поети, вояки ідеалів. Чекаємо Вас.

***

Чекаємо. Розщіплені між небом і селами. З малими дерев'яними хрестами і глиняними Богородицями. Ми, перехрестя доріг, де пращалися Ви. Заховані в нас Ваші радості і смутки й Ваші тихі тайни розстань.

Ми, перехрестя, останні були з Вами й ми перші чекаємо на Вас.

***

Я, земля Сіро-Зеленого Вояка з палкими очима.

В його душу вложила я всю мою тугу віків і післала його молодого, відважного за нею, що не надходить.

Ідуть мої Сіро-Зелені Вояки крізь довгі, важкі ряди віків по Тебе.

Коли Ти прийдеш?



Цифри оповідають про УСС. в 1914 р.

Написав: *Ст. Гайдучок.*



Проф. Іван Боберський на еміграції в Канаді.

Чорна в твердій оправі рахункова книжка*). Незаписані листки видерті з поспіхом. Видко паперу треба було ще і на інші записки. Писана з поспіхом то письмом проф. Боберського, то чиїмсь іншим.

Доходи й розходи ведені від 7. VIII. 1914 по день 30. VIII. 1914. Кромі рахунків додані перекази почтові датків на потреби УСС, як також дві картки, списані Боберським, правильника інтендантури і організації прохарчування. Тепер розумію цей поспіх у списуванні доходів і розходів. Той сам чоловік мусів і другу відповідальну роботу виконувати.

Під датою 12. VIII. 1914 записано в доходах: „Я стаю скарбником“ себто Боберський так пише про себе.

Заки хтось з істориків цю книжку візьме в руки і її більше старанно і всесторонно дослідить, хочу йому працю облекшити, а читачеви дати ті вістки про наших добровольців у їх початках, які мені ця книжка подала.

Позиції доходів і розходів дають нам образ жертвенности громадянства і потреб українського вояка в той час, коли мало хто у нас знав, скільки коштує кріс, чи скільки коштує до нього набій, а 1000 корон, як каже Боберський, це був капітал для галицького українця перед війною. А яка то смішна сума 1.000 корон для такої малої військової частини як сотня?

Доходи вписані в тій книжечці дають суму майже 28 тисяч корон австрійських. Пожертви плили з цілого краю і від всіх верств суспільности. Датки на організацію дають ополченці, що самі вже носять кріс в австрійській армії, жертви надсилають священики від себе і вірних. Збіркою до пушки вибивається Святослав Крушельницький, що зібрав 120 к. Імпонує своїм датком громада Грибовичі великі, яка добровільно розвязує у себе читальню Качковського, а Білий, Іван Коцун і Іван Хрипяк, якого син зголосився до УСС*), зложили 742 к. від громади, Підберезці зложили 174 корони, Дідилів дав 184 к. і 3 мішки білизни, робітники фабрики тютюну в Винниках зложили 174 к., Устє епископське надіслало 200 к. Збірки надсилали почтовці, судовики.

Очевидно, що не всі пожертви записані в тій книжечці так, як по думці відозви Головної Укр. Ради надсилали свої пожертви на руки радника Кивелюка Івана. Він на запотребування скарбника виплачував йому більші суми, які той в книжці нотував „від радника Кивелюка“.

Митрополит Шептицький жертвував від себе тисячу корон. На внесок майстра Чорнія виплатив скарбникови цех львівських шевців 200 к. на „organizacię militarną“. Купець Увера жертвував полотно. Замітна жертва 10 к. слуги Якова Лотоша з Гряди, бо сам не міг станути в ряди добровольців.

Додати тут мушу, що в краю збирали жертви також місцеві вербункові комітети, але їх до Львова не відсилали, бо на місці утримували за них добровольців.

І дорогоцінности складали громадяни на скарб УСС. Був це по найбільшій части т. зв. „брух“. Богато річей не було зі шляхотних металів. На теперішний час ціла збірка в шляхотних металях не переходила вартости 200 зол. п.

Та мабуть читача будуть цікавити більше цифри розходів, які тісно вяжуться з життям і потребами організації, яка щойно народжувалася.

Тут у розходах знаходимо **точне число стрільців,** яке було в дні 27. VIII. 1914. Під тою датою записано: „Дмитро Вітовський бере жолд для стрільців чотирьох сотень“. Сила сотні подана на

*) В дні 6. III. 1935 я її передав до бібліотеки Н. Т. Ш. у Львові.

*) Помер у батьківськім домі на чахотку в січні 1919. Самі Грибовичі дали в 1918 і 1919 навіть латинників в ряди УГА. З них Степан Юркевич згинув на Пасіках під Львовом. Як міліція пятьдесятьлітні дядьки повнили службу в боєвій лінії.

212 люда. Кожному стрільцеві виплачувано по 2 К. разом 1696 корон. **Значить в цьому дні було 848 стрільців** у Львові.

Але не лишень стрільці дістали заслуженину, брали також старшини зачети на рахунок платні, умундурування і т. п. Зі зсумовання позицій виходить, що стрільці і всьмох старшин взяли титулом заслуженини 3.796 корон.

Подають нам ті записки і число добровольців з Золочівщини, що прийшли до Львова в дні 20. VIII. 1914. Записано, що курінний інтендант (така назва тоді була) взяв на їду і на 300 риночок тай 300 ложок для них 2 тисячі корон. Виходить, що звідтам прийшло 300 добровольців.

Приготування нічлігів (солома) і прохарчування за час побуту у Львові і в Гаях добровольців коштувало 14 тисяч 430 корон. Шальки і кітли (часть) коштували майже 1000 корон. Їх мусіли закупити, бо добровольці приходили без нічого, певні що все на місці дістануть. Харчі для стрільців Львовян стали видавати вже з днем 8. VIII. Богато їх тоді не мусіло бути, бо видано всього 71 корон. Харч же коштував пересічно денно 2 к., а то і 1 к. 50 сот.

На однострої, черевики, пояси до крісів видано 1.867 к. За це стан здоровля стрільців був дуже добрий, бо на хорих видано за цілий час 37 корон. Памятати треба, що і до війни ліки були дорогі.

Сотенні писарі і другі зужили паперу та чорнила за 200 корон. Вишкіл і військові підручники спотребували 340 к., а що вже тоді думали про прапор, свідчить видаток на нього 260 к. До розрахунку взяли старшини на потреби сотень тай поборова комісія три тисячі к.

При відїзді до Стрия дістав від скарбника Боберського командант М. Галущинський 8 тисяч корон, а інтендант Ярослав Індишевський дві тисячі корон. Замітне, що скарбник того самого дня підняв у радника Кивелюка шість тисяч корон. Тому помилковим видаються мені слова сеніора Др. К. Левицького в його книжці „Історія визвольних змагань Галицьких Українців з часу світової війни" — I часть ст. 36: „а до того професор Іван Боберський не приїхав був тут (зн. до Стрия) з грішми на видатки удержання зібраних стрільців і тому командант Михайло Галущинський найшовся був зразу у прикрому положенні".

Побіжно підсумовані усі видатки сягають суми 40 тисяч корон, а як порівнаємо з сумою доходів, то її перевищають. І мабуть проф. Боберський не мав більше грошей у скарбниці Боєвої Украви. А з уряду скарбника Боєвої Управи ніхто його не усунув, як довго Боєва Управа існувала, що прецінь повинно б було статися з причини такого занедбання обовязків. Та в тій книжечці ще одна характеристична записка під 8. VIII.: „харч для стрільців в Гаях в дні 9/8 і 10/8 (Ст. Фенюк підняв) 120 к. Я дав свої гроші. І. Боберський".

Ґренадир

Написав: *Богдан Нижанківський* (літ. ґр. „12").

I.

Він був ґренадир.

Великі вуса, високе чако, широкий крок.

Сагара, піраміди, Австерліц, Москва — це було. Було навіть більше. Не було Наполеона — і тому було більше. — А він був ґренадир.

II.

Золота Липа, Семиківці, Конюхи, Чорний Острів.

Хрести загороджували дорогу — і тому важко було вертатись. Та проте небо ніколи не було сіре.

Так. Ніколи не було сіре.

Він був ґренадир.

III.

Це не було давно. Кілька років — кілька днів.

Історія. Рядки, вогкі від крови й писані на прикладі кріса. Святі — такі, якими повинна бути зложена нова молитва.

Це не було давно.

Такі дні не є — давно.

Це інші дні.

IV.

Тепер звичайно. Одежа дуже сіра й ніхто не знає, хто він. Чоловік. Таких багато. Йдуть, минаються і знову йдуть. Убогі.

Але він не з них — він не убогий.

Він — ґренадир.

Розумієте?

Новий ґренадир!



Стрілецькі маки

Написав: *В. Юрченко* (літ. ґр. „12").

Ніколи не збліднуть у памяті моїй ті хвилини, коли я вперше побачив стрільців галицької армії.

Було то в найтраґічніший момент блакитної епопеї.

Тоді липневе сонце пекло нестерпно. Його надмірня благодать безсилим млоем розливалася по вимучених наших жилах. Ми остаточно слабли і тупіли.

Свіжий корпус червоних ще на світанку загородив нам шлях трійколом. Наїжені леза червоних без слів до нас сичали: Смерть петлюрівцям!

А нам залишилось одно: зматлошити навалу! Або нам смерть!

І в той момент, як жили запоріжцям стиналися в останніх судорогах, в ту хвилину, як більшовики змірили останній приціл у нашу мрію, — з крила, ніби з небесних висот, гримнуло леґендарне „слава"!

А зза горба котилося могутнє, стрійне, дивне...

Гей, там ідуть стрільці,
Січовії стрільці до бою...

Спочені й задихані шлики спинились на лету. Глянули заворожені — яка знайома, рідна пісня. І без наказу збиралися по сотнях.

А стрілецькі полки машерували рівними кольонами, стрункі, як тополі, пишні, як мак.

— Курінь, стій!! — рівнялася передня кольона зі шликами.

— Струнко, козацтво! — залунала у відповідь друга команда.

Запоріжцям сльозились очі.

— Слава галицькому стрілецтву!

— Слава запоріжцям!

Я не забуду тієї величної хвилини. Я відчував, як радісними акордами стукали поєднані наші серця, одним вогнем стремлінь палали наші душі.

— По сотнях! Струнко! — залунало бадьоре в наддніпрянців.

— Позір! Чвірками праворуч! — понеслась чітка команда стрілецька.

Рушили. Шляхами довгими, широкими як довга та безмежна Україна. Йде певно й твердо окрилена піхота. Гарцює нестримними ґальопами кіннота. Котяться сміливо вперед гармати. Блакить неба курявлять обози.

Село. Гаряча братня зустріч: хліб-сіль, палкі промови. Квітами встелюють шлях дівчата. Радісно стають до лав парубки.

Ідуть вперед. Ідуть нестримно. Привітно шепчуть їм жита. Женці сплітають дарунки-вінки. Коси на кріси міняють косарі.

Ідуть бадьоро, переможно. На Золотоверхий!! На Київ!..

***

А як верталися? Без пісень, без привітів-квітів: босі, скалічені, з прокляттям та зневірою.

Не битими дорогами верталися: Заячим шляхом, манівцями. Темна й непевна ніч їм скулила дощами та морозом.

Не всі вернулись. О, не всі. Леґіони їх полягло: одні впали підстрелені на святих Воротах, другі замкнули очі в чистім полі без китайки. Тисячі їх без прізвищ, без імен напів живих ще пригорнули в ямах. Багато лягло посіченими на узліссях з недомовленими на устах — повстаньмо, помстімось! Ще більше їх спливало мозком у вогких льохах чрезвичайки.

А інші, останки! Сиротами без хати, без душі, розбрились по світу. Як зерна маку в буревії розкинула їх доля по цілій Україні. За хліб нужденний, за життя займанець скував їм тіло й душу. І розтопилася у виболілих серцях блакитна епопея, своя хата, рідний прапор, власне імя.

Та не у всіх. Багатьох з них я бачив, пізнавав на життьовому шляху. Не носили вони стрілецьких одностроїв, не красувались їм на головах славні мазепинки, не було на них символічних тризубів, ні в руках зброї, проте в блакитних очах їхніх палав той самий жар, припалий тугою за втраченим.

І в стриманім слові-натяці, і в обережній згадці ми розуміли один одного. Слово — місто, дата — бій зроджували в нас приятельські почуття. А зійшовшися раз, ми невидимими нитками єдналися назавжди. Непомітно для хижого ока творили ми власне товариство, власний світ, що незабаром прийде, засвітить і огріє...

***

Я не забуду симпатичного дівочого обличчя красуня Влодка.

Тоді він ще носив стрілецький стрій та зброю, хоч на голові вже тризуба не було. Його — четаря вислали на село ловити дезертирів. Одначе він їх не ловив: він більше пильнував себе, щоб не завдати прикрости селу, нам дезертирам. Просив дискретно вчителя звести його зі старшим дезертирів. Старшого в нас не було — пішов я.

Зустрілись ми увечері на ізольованій кватирі в школі. Кілька хвилин дивились мовчки один на одного. Мабуть, і в мене, і в нього виринали спогади про шарівські поля. Принаймні, мені здавалося, що там я його бачив.

Наше становище однакове — назвав себе Влодко.

Безсиле блимання підсліпуватого каганця довго й жалісно викручувало його слова.

— Переходьте до нас — порушив я важку мовчанку.

— Я особисто не від того — винувато й запевнено мовив стрілець. і тон дальших слів огорнувся серпанком безнадії.

Каганець нервово заколихався й став плакати.

— Жаль братів у місті. У нас кругова порука. Мені дали вони наказ вивідати настрої на селі, щоб потім разом усім чинити.

І далі в нас не було слів. Що можна було пропонувати цим сіромахам? Безпросвітну землянку в лісі?

Не міг потішити мене, Влодко. Одно сказав на прощання:

— Вийдіть з села на якийсь час: повіт постановив вас знищити.

Я поняв віри Влодковим словам, проте занадто не спішився. Хлопці звечора вибрались у Галоче, а я з побратимом мав на ранок нагнати їх на хуторах.

І от о північі чую стріли й гавкіт. Зриваюся й лечу до побратима, Я до вікна — мене за плечі дужі руки й штовх у спину. Опамятався, як з хати вели звязаного побратима. Лигають і мене й обох ведуть до арештарні.

Кінець! — шептав нам мозок ночі. А в скранях вистукували молотки докору й жалю: чому звечора не пішли з загоном?

Міцно вцурований на скручених назад руках шнур тупим болем відав досаду. Заливний гавк собак десятерив тугу-тривогу. А шість наїжених багнетів довбав уперто: кінець!

Сидимо скручені в сільревкомі. Поплутаний клубок думок хаотично домотує останню начіску сконання. Кожний гук під дверима розпучливо-нервово скручує останній ґудз. Нічого вже не маю на думці — одно: яка буде та смерть — скора, довга?...

„Звільнити кімнату для ревтрибуналу“ — чую мову знадвору. Двері відчиняються і на порозі... Влодко.

— Ви... — урвав він на звуці й змовк. Нараз спохватився, кивнув вартовому на сіни й ступив до нас.

— Зараз ревтрибунал і розст... Тікайте — протяжно шепнув мені над вухом, і я почув, як шпагат на руках попустило.

Животворною водою обдало. Стаю на коліні „Як вестимуть до комори... На варті один... — хапаю з над вуха побратима й обережно розплутую з рук шнурівку.

— Я перший! — торкає шопотом мене побратим, підбираючи пальцями розповзлий ззаду шнур.

Я не усвідомив добре того шепоту, бо позад мене ойкнуло ї скреготнуло. Вепром кидаюся назад. Вартовий брохає на кучу хмизу від удару.

— Сюди! — кличе прикладом побратим, і ми ховаємся в садку.

Ми в обіймах вільного досвітку. Волю-життя нам дарував красунь Влодко. Січовий Стрілець.

***

Не знаю я, де тепер стрілець Влодко. Може спить там, де тисячі його побратимів. Може живий і обізветься на мою згадку. Та в памяті моїй він буде завжди живий, з жіночим обличчям, з малиновими устами. Ніколи не зблідне він у моїй уяві, колись пишним маком квітчали шарівські поля. Я не забуду його, як не забуду довговусого стрільця-десятника.

Прийшов він з піль Тернополя. Бідака був, тому й схилився на бік червоних. Вмів красно говорити по „хахлацьки“. Його зробили комісаром і вислали стягати продрозверстку.

Ми з лісу чули, як він стягав. Не зерно, а папір-донесення що-дня висилав до повіт-продкому: хліба нема, саме село голодне.

Хліба не виссеш з пальця — дусити треба з кулака — пристукнули йому з повіту й приділили ревтройку: жида, кацапа й лотиша.

Проте, розверстка не текла. І вирішила продтройка: дванацять заручників до стінки.

Вийшов Гармаш комісар перед присуджених над прірву. Глянув на одного — зідхнув, глянув на другого — залоскотало в очах, а на третьому помутилось. Зраненим птахом спорхнули картини боїв над Стрипою. Рана, полон, шпиталь і... ті очі.

Знов братня кров? — завирувало, затрясло всією його істотою. Ні!

— Чота, коло зворот! — скрикнув Гармаш раненим голосом і швидко перебіг поперед чоти. — Хто з вас не братовбивець — за мною! — і зник у лозах.

А за годину десятник Гармаш з десятком стрільців зголошувався в нашому загоні. Був невеселий, але войовничий.

Вдосвіта везли ми до лісу повний склад продтройки. Десятник Гармаш кацапа пожалів. Пустили.

А третього світанку наскочив на наш авангард відділ чекістів. На вирубі недавні заручники підняли посіченого стрільця-десятника Гармаша. І поховав його той третій, бранець з під Стрипи, в городі під калиною.



АНАТОЛЬ КУРДИДИК
(літ. ґр. „12“)

ПОЕМА ПРО СТРІЛЕЦЬКУ ШАПКУ

А як прийшов на урльоп син
(а кучері мав ніби лен)
— на голові мій син носив
новий, небачений емблєм:

Таку мав шапку: блідосинь
і виріз в шапці над чолом.
— В тій шапці сіножать косив.
В тій шапці гнався у село.

В тій шапці був такий дрібний
і як дитина очі мав
— хто знає, де тепер сини,
який їх вітер поламав — —

***

Та шапка мала свою мову,
свій крик, свій сміх і плач

в запіллі легко, парубково
цілунком липла до чола,
в селі, коли входила в нього,
то відчиняла всі вікна
і щось нового, весняного
вкидала в хати і буйна
на бакир відлітала рухом,
що аж дзвонить од бронзи й сил
— о, так бувало понад вухом
цю шапку і мій син носив.

А коли бої приходили
і завтра було ніякове
і стрикотали скоростріли
і бухали ґранати вколо —
в ті дні фонтанами куряви
вязалися з землею хмари
і чиїсь руки, що дрижали,
на очі шапку затягали.
Так було лекше. Вже земля
в обличчє вихром не летіла
і вже рука так не тремтіла,
а спершись на залізний замок,
на ньому твердла і німіла:

рука дитини-добровольця
була сталева, дужа, сміла...

Потім злітала шапка синя
аж на потилицю часом:
бувало, ґазда і ґаздиня
сідали ввечір за столом —
за хатою снага сідала,
курився дим з „К. К. Regie“
і шапка щось оповідала
словами, що гостріш ножів.
І шапка летіла на спину,
літала скрізь по голові
— о, памятаю, любий сину,
що ти тоді нам розповів!...

Та ось був день важкий, проклятий
— чи раз такий тоді був день? —
пробита скалкою з ґранати,
ця шапка з голови паде
і на краю рова-окопу
лягає тіло молоде...

Перекидалася земля
і полетіли журавлі
і зкраю, на великий шлях
хтось тихо-непомітно ляг
з кривавим шрамом на чолі...

І знову дні, і знову ночі —
і над Києвом гомін.
Прислав хтось шапку мамі
на спомин.

І оце все: немає сил
щось більше пригадати:
Є шапка: праворуч — Ісус
і ліворуч: Пречиста Мати.

І оце все: проходять дні —
росте нове, велике, сміле —
в старої мами на чолі
морщини сіткою насіли
і вже в очах немає сліз,
коли погляне на цю шапку, —
дні, що пливуть руслами літ,
змивають тихо вже й цю згадку.

І тільки часом ще Івась,
сідлаючи коня з бузини,
цю шапку поглядом обкине

й зітхне: »Коби я зріс,
візьму цю шапку і полину,
а матиму баґнет і кріс...«

І щось горить в очах дитини...

***

А як прийшов на урльоп син,
ось таку шапку він носив.

Це було ще тоді-тоді,
а він мав очі молоді,

а над селом росли дими
нової, втішної весни

і десь далеко рев гармат
лягав побідно в перекат.

...Отут Ісус, там Божа Мати,
а на кілочку висить шапка
розбита скалкою ґранати...

2. березня 1935 р.

Стрілецькі псальми

Написав: *В. Тесар* (літ. гр. „12“).

Псалом боєвих днів

Прибиті на хрестах наші дні. Сім мечів нам вбивали в серце щодня, щоб з кровю життя наше сплило.

Окружали нас ямами гнилих трупів повними. Зрадою печатали чола. Рукам і ногам наложили заліза.

Проти нас поставили всіх. Реготом наші мізки шпигані. Шибеничні стовпи кликали нас.

У бої проти рідного брата кидали нас, брязкоту збруї від віку голодних. Усі молитви прошептали над нами.

Обдерли нас із усього. І безодежні ми навстріч смерті пішли. Тільки молодість наша була з нами. І віщий гомін тих днів, що ворожили переломи.

І співали той гомін ми всі і сходили нам нові на землі нашій світанки. І під силу було нам сердешні рани топтати ногами, криваве вино наших діл нести білопінне та чисте.

Хоч ненависть ми мали до себе їдку та отруйну, важку. Хоч ми іноді труни тесали для себе.

Та лукавість збоялася нас. Ми стояли як скелі Карпат, дарма, що над скелями бурі.

Пекучими ранами відмивали ми серце народу, щоб воно було чисте. Брехню століть кістлявими ламали руками.

У бою за право землі нашої й люду, ми не зродили нікчеми. Хоча в намистах злочину наші дні.

У нужді сірих землянок, у голодах і диких спрагах ми йшли. У чорних тифах, у глибоких ранах, що незакриті кричали на світ, ми йшли.

У смертях наших по цілій землі, ми — пісні, громом золотим ішли.

Аж стовп огня з усіх сердець жбухнув у синє небо.

Розпука наша ломилась в нас. Не троїла народнього серця. Нових днів схід зійшов на віками обдурений люд.

Повінь боєвих діл зачарувала синє небо. Серце люду заблисло мечем, у нашій крові гостреним червоній.

Вечірний псалом

Вечоріли вогні наших днів, що великі стріляли до неба. Стемнів голос наш, що янтарним криком молоду дарував землю.

Тільки в очах ще кидаються блиски давні, як у поглядах грізного Бога.

Розпорошені ми, після боїв і чорних погромів, мов великі птахи без крил. Не ревуть у наших просторах гармати, не гудуть на наших шляхах.

Не вмивають нас ранком криваві побоєвищ тумани. Не гусне спека від іржавого палу ран.

Звечоріли наші дні полумяні.

Та в нашому серці лежить наша земля. Як муж у бою ранений. Темних ран не лікує ніхто.

Тому наше слово важке. З любови, що меж не знає, судить. Ненавистю паде з уст, як громи.

Бо не для всіх наша земля коханням безпамятним і жарким. Не для всіх диким шалом і мрією всіх думок.

Нераз обидою сміх скапує краплями гарячого заліза на наші кулями засмалені чола.

Хижаки родяться з нашого люду, що кров проливають братню. І нема рук кремезних, щоб хижацьку нікчемність здушити.

І не знають усі, що безсилля, мов гріх, паює в темині нарід. Не чують, що залізні дні наспівають. Навстріч їм ударом не піде ніхто поза нами.

Бо ми в книгах смерти закони народу читали. У війнах гартовані люто.

Ми чашу зради й любови випили вщерть. Цілу молодість кров шоломами пили. І калинову літопись народу своїм серцем списали.

Слухайте:

Грядуть великі дні пожеж! Хто смерти не мав за дівчину, не встоїться їм! Хто хресту куль не зазнав, не здержить нових днів навали! Хай ґалєри всіх сердець до нашої пливуть пристані!

Нас полонив вечір. Та ніч наша палає в огнях! Горить!





У. С. С. Сотня К. Ґутковського.

Сотник Клим Ґутковський

(Спомин).

Написав: *Степан Глушко.*

Спеціяльне завдання в перших місяцях світової війни мала сотня К. Ґутковського.

Про точне завдання тієї сотні не вмію сказати, бо сам сотник на запит, давав загальні відповіді: „Побачите, що я з своїми гуцулами зроблю“.

Сотник був дуже енергійний і зручний диплььомат. Від часу до часу виїздив до вищих команд австрійської армії і зберігав свою сотню в місці постою у Варпалянці. Це дало спонуку до того, що дехто називав стрільців тієї сотні „маркірантами“.

Мабуть в половині листопада 1914 р. одержав я приказ з полку, що маю свою чету передати хор. Ґоїву а сам поїхати до Густу і зголоситися у сот. Ґутковського.

Сотню К. Ґутковського застав я в Густі, де вона була залогою і повнила службу охорони магазинів та давала заставу на важних пунктах (дорога до Волового і Замку). Оповідали мені, що сотник перебрав був стацийну команду, бо вважав себе найстаршим рангою в місті. Як лише прибув до міста, заняв найкращий будинок мадярської школи для стрільців, де вони мали вигідне приміщення. Кухня сотні була добре забезпечена в харчі і стрільцям поводилося добре.

Тяжко мені було привикати до такого „касарняного“ життя. Я одержав провід над четою і щодня вправляв з тими стрільцями, які не мали приділеної служби. Таке життя надокучило стрільцям і вони почали проситися на фронт, а деякі довідавшися про місце постою полку У. С. С. дезертирували в поле.

Одного разу кличе мене сотник до себе, дає мені лист до команди Армії Балтін Пфлянцера в Мармароськім Сиготі і каже: „Без коня не вертайся, бо їдемо на фронт, — і я мушу мати коня“. — Спокійний, з усміхненим лицем, замкнений в собі сотник змінив свої пляни.

І дійсно вдалося мені вернути з Сиготу з конем і з сідлом. Треба було інтервеніювати у самого ґенерала Пфлянцера, і по тридневих „хожденіях“ я таки добився свого.

Різдвяні свята перевели стрільці в Густі. Зібрані в найбільшій клясі засіли всі стрільці з старшинами коло столів застелених обрусами. На столах „кутя“ і наші традиційні страви. В куті прибрана ялинка. Перед вечерою промовив сотник Ґутковський до всіх стрільців і зворушив до сліз стрільців, яким довелося зустрічати свято Різдва Христового далеко від своїх рідних на чужині. В тій промові зазначив сотник, що на днях вибираємося в поле. Всі раділи тим, що вкінці діждалися тієї хвилі, що будуть воювати, бо боялися, що війна скінчиться без них. — По вечері коляди лунали до півночи.

Коло 10 січня 1915 р. вирушила сотня в повному узброєнні на фронт. Згадаю тут, що четар Др. І. Сіяк перед самим відходом тяжко захорував — відібрало йому мову і його відвіз санітарний вістун І. Стовпюк до Відня. Оба вони осталися у Відні. Перший з них був пізніше дуже добрим старшиною технічної сотні У. С. С., а в часи революції великим комуністом.

Сотню приділено до оперативної ґрупи полк. Ганнака, команданта кількох курінів стрільців

(Jäger). Місце постою було село Лопушна на галицькій границі.

Другого дня одержала сотня приказ вислати одну чету на розвіди. Мені припало вести цю чету. Про ворога не було жадних даних. Треба було за всяку ціну довідатися про силу ворога, роди зброї, і нашкіцувати позицію, яку москалі заняли.

Сніг глибокий. Лісисті гори утруднювали рух. Цілий день минув без успіху. Другого дня удалося без стрілу взяти московську стежу, яка влекшила нам працю. Від неї довідався я, які частини, де і в якій кількости заняли горбки.

Вечером вернувся я до сотні, передав звідомлення і вже слідуючого дня дуже рано наша сотня на самому переді — слідами моєї чети і 3 курені єґрів та полк мадярів рушили в дорогу. Перед позиціями москалів переночували під голим небом і скоро світ по одержанню приказів на основі присланого звідомлення почали в ріжних місцях атакувати ворога.

Сотник Ґутковський одержав приказ заняти коту під Вишковом.

Перед нами зрубаний ліс. Сотник на переді з крісом у руці в розстрільній. Паде команда: „Вперед"! Стрільці тонуть в глубокому снігу, спинаються по деревах, що лежать покриті снігом, падуть з утоми запутавшись в галузях. У моїй душі, а здається і в кожного стрільця, було одно бажання: як найскорше дістатися на гору.

Ніхто не зважає на те, що свищуть кулі, вибивають в такт скоростріли, або в повітрю експльодують шрапнелі.

Чути певний голос сотника: Вперед хлопці! і сам він стоїть просто, не шукає охорони перед кулями. Його постава додавала відваги молодим стрільцям, що перший раз почули воєнну музику.

Не знаю, як довго підступали, бо тоді тратиться здібність числити час. Вже видно окопи, вже чути крики „Гурра-а-а" і сам кричиш і біжиш вперід. Стріли втихли. Ще кілька кроків... Завзятість бере верх, зникає втома, з диким інстинктом шукаєш очима жертви. — „Помілуй пан, помілуй пан!"...

Москалі кинули кріси, піднесли руки вгору і просять пощади. —

Сотня Ґутковського взяла в неволю около 300 москалів сибірського полку і відставила їх в запілля. Проломана лінія. Москалі цофаються на цілій лінії і тим улекшили працю іншим частинам, які враз з нами наступали на ворожі становища.

Утрати стрільців незначні. Один убитий і кільканацять ранених, між ними тяжко стр. Вишиванюк. Сотник одержав високе відзначення (Verdienstkreuz mit Schwertern).

Полк. Ганнак особисто подякував сот. Ґутковському і видав приказ до всіх частин ґрупи, в якім висказав свою сердечну подяку У. С. С. за відважну поставу. Ця побіда У. С. С. мала для нас і відємне значіння, бо пізніше, коли вже сотня була здесяткована, він не хотів нас відослати до коша, бо на моє твердження, що вже нема з ким воювати, бо малий „боєвий стан", відповідав нам: мало людей, але добрі!

По цій битві сот. Ґутковський, що вже й передше не домагав на здоровлю, на добре розхорувався, але надія, що рушимо вперед, через Карпати до Галичини додавала йому сили і він не хотів йти до шпиталю. Що дня ходив до команди, піддавав ріжні свої пляни і робив часто напади на нові й добре укріплені позиції ворога.

Серед стрілецтва говорили, що його кулі не чіпаються, бо він в білий день ходив прямо перед позиціями, хоч кулі свистали попри вуха. І дійсно очайдушна відвага сотника дивувала не тільки стрільців, але й страшила так своїх як чужих.

Вкінці знемігся сотник — не міг вже ходити, бо болі в крижах від зимна спаралїжували його і вже треба було взяти на ноші, щоби знести його з позиції. З жалем пращало стрілецтво свого сотника, який впевняв нас, що скоро повернеться до нас.

Провід сотні перебрав я.

Більших боїв на фронті не було. Воєнні операції були ограничені до стеж, які непокоїли ворога. Почав падати сніг, пізніше настали великі морози. Богато стрільців відморозило собі ноги, руки, а найбільше ніс і вуха. Боєвий стан зменшався з кожним днем. Треба було подбати про доповнення сотні. Кмдт ґрупи, як вище згадано, не хотів нас відпустити, але вкінці, коли ціла сотня мала всього 90 стрільців, згодився під умовою, що поїду до коша і по доповненню верну назад до нього, що я йому обіцяв. В березні 1915. р. вернула сотня до коша, який був у Варпалянці. Від сотника Ґутковського мав я листа, в якім видно було його душевні муки, що не може ділити судьби з своєю сотнею. „Ви не знаєте, як прикро мені тут лежати. Вже перечисляю сотий раз фіґурки на суфіті, щоби забутися і найгірше, що ліки мені не помагають. Жалую, що дозволив себе знести з позиції. Поздоровіть стрільців від мене. Дбайте про мого коня". В шпиталі у Будапешті закінчив своє життя.

Отце короткий спомин про незабутнього сотника, з яким довелося мені коротко ділити стрілецьку долю. Нехай тих кілька слів про нього й його сотню доповнять ті, що були з ним від самого початку. Ця небуденна постать сотника зєднала йому любов серед стрільців і пошану чужих.



Тато й одинак

Написав: *Василь Ткачук* (літ. ґр. „12").

I.

Весна із плетеного срібними прутиками кошелика розсипала по землі бриндушки, розгатила потічки й зеленим прядивом повплітала дерева, межі, лази, та й над мужицькими головами розвісила голубу мантлю, що ночами блищить „цісарськими" ґудзиками.

Вона золотим перстенем з чорвоним каменем стискала світ, а Антона ймила за білий ус і повела в леваду каміння збирати, аби лекше оралося, аби коні копита не збивали.

Ішов помірок оглядати, бо стужився, як за жінкою, і за керничкою з водою, як сльоза, та що в ній небо, гей плюшева хустка плаває.

...Очі, мов пацьорки всилив у помірок, а волохаті брови закаблучив, наче серпи.

— Ой, ти-ти, кукло! Така-с, як змарнована дівка! Аді, кровю заїдена, аді видко, що москаль суди ґрасував, аді шрапнелі погубив... Але, я виведу карих, гей яструбів, а загачу плуг, тогди гуляй душе! А, як виволочу, увалкую, то колос у пахи вигудить.

Під горбом сідав, бо груди розхльомбались, як самотока.

— — — — — — — — — —

Антін у дома ймив жінку поза шию, як на храму.

— Параско, показує на добре. Ба й зазуля віщує, та ку-ку, та ку-ку! — отак таки ніби до тебе приговорює.

Дивились собі в очі.

— Коби, коби, але бачу кровавий хрест зі снопом на небі виділи, відай войні не конець.

— Божа воля!

...Потім Антін уже в стайні до карих приговорював, а вони тулили лисі голови до його й наче-б щось змовлялись, бо щурили уха, гей заяці.

А Параска Василеві-одинакові сорочку вишивала, але в окулярах. Ого, старість чорні полотна на повіках повісила.

II.

Двері скригіньцнули й до хати ввійшов Василь з усмішкою на вустах, із сонцем на чолі.

— Нене, дайте мені ту сорочку вишивану, бо я йду...

— Куда йдеш?

Мовчав, як камінь.

— Та, кажи, як питає! — влютився Антін.

— Йду, де всі йдуть...

— Куда, без нашого дозволу?!

— Тату, я йду на війну.

Антін стояв, як застигла хмара на заході, а Параска зловила руками одвірок та й заголосила річками з верхів, смерековими шумами з плаїв.

— Гов, Параско! Жди рєду!

Жінка на чиколінках скалила зуби, а Антін на розум наводив Василя:

— Молодий у тебе вік, молодий розум маєш, отак, ніби попірене пташе літаєш, та гінцуєш. Дай собі спокій! — і ймив Василя за плече, а Параска за друге.

— Не йди синку, не йди! Аді сорочічку, як ляльку зшилам, їсти не жадаєш, а чого-ж тобі шукати?...

Антін потакнув:

— Держися небоже землі, бо золотих перстенів на руках не маєш.

— Тату! Я-ж іду за ню битись!

Антонові очі загоріли червоними маками, й він ховав у рукав дві сльозі. Тішся старий або сином, або землею.

Антін ніби бачить свого батька із свічкою у руках, а груди ходять, як на рейсорах, а він мовить:

— „Антоне, зубами держи землицю!"

Антін воліє землю, бо каже:

— Параско, дай йому сорочку, світошну, окрайку писану, й чоботи шаворові.

...Василь зібрався, як пава; нашпанувався, як чічка до сонця.

А, як вийшов і синою шапкою замаяв попід білі черешні, та рожеві яблуні, то Антін наче-б кватирку оковитої потягнув; охота — дужа молодиця імила його попід боки.

— Сину, я йду з тобою! Най і мене з тобою посічуть за землю! Іди впрягай карі...

...Коні іржали. Коні — сорокаті вужі, наче розуміли, що йдуть за ту землю, що то що весни в теплій парі купаються, в чорних скибах пораються.

А, як уже стояли в хамутах, а Антін з Василем сиділи на возі, то Параска ймила карих за капейстри.

— Не пустю! Аби, отут-о амінь був! Аби мали копитами розмісити! На кого мене лишаєте, з ким між люде піду?... Сидіть дома, най ваші голови супокійні будуть, та най на ваше тіло рани не чигають.

— Жінко, то ти хочеш збутися ґрунту? А, на чім меш цибулю садити, петрушку сіяти, капусту плекати? Га-а?...

Парасчине чоло прояснилося, як небо над раном.

Під кінські ноги кидала з очей бринзолєти, аби розтолочили, аби лиш тільки шкоди було, й прощала дріжачими устами, та желала, аби притички не мали, аби кулі їх не чіпалися, і обіцяла, що Бога просити буде, та хати сокотитиме...

— — — — — — — — — —

Каменистою доріжкою скреготав віз, як сорока. Коні дзвонили підковами — карі розносили віз, а колеса розкидали камінням.

...Їхали туди, де з між хмар висувалась синя долоня неба, що здавалось затулиться в залізний пястук і буде стояти на сторожі й грозити:

— Гей-гей! Не пхайтесь, бо згладять зі світа за землю тато й одинак.

— — — — — — — — — —

Нестор Махно та його анархія

Написав: *Ф. Мелешко.*

(Докінчення).

Махниха мала й верхового коня. Часто на ньому у відповідному убранні гарцювала, з Несторком на проїздки виїздила. Вчилась стріляти й шаблюкою рубати. Певно мріяла стати українською Жанною Д'Арк... А зараз її фаетон оточувала особиста охорона — з 30 вершників, найвірніших, вибраних махнівців. Всі патлаті, чорні, страшні, в чорних убраннях, в шапках, у декотрих навіть шлики теліпалися, попідперізувані червоними та зеленими поясами. „З дороги!... з дороги!!!"... — вигукував попередній вершник. А коли вже „цариця" пустилась в подорож, то перешкод не сміє бути... Вози з кіньми відкидались на боки, а фаетон понісся мов вихор. Окрім вершників стрибало за ними ще й декільки хортів, ніби то „бариня" їхала на полювання... Ми стояли й дивились у слід фаетонові. Ось він спустився вниз, переїхав через міст, піднявся на крутий горбок і зник у степу за валкою возів. Прощай, Галино, нам з тобою дальше не по дорозі!... Ми положили тільки одну скриню з книжками тому парубкові на тачанку. Решту книжок залишили там, де мешкали. Махнівець оглянувсь, побачив, що ми відстаємо від його тачанки й погнав коні, рішивши твердо — не возити більше „панів"... Нам тільки того й треба було. Позернули в бічну глуху вулицю, вскочили в просторий сад при школі, а потім у школу до знайомої учительки. Я написав зараз же Махнові листа, в якому вказав мотиви нашого відходу від нього тим, що нас кличуть повстанці. Передали того листа через відсталих вершників-махнівців.

Ми самі перейшли до активности. Почасти на рахунок тих же махнівців озброювали свій повстанчо-партизанський відділ. Мали відомости, що за Синюхою на Поділлі ніби стоять частини нашої регулярної армії. Рішили з ними звязатись та дістати інструкції, що маємо робити. Найкоротший шлях на Поділля лежав нам із Глодос через Добровеличківку, дальше через Лису-Гору. Я та В. Недайкаша, ще з двома козаками й пустились у ту подорож, на відібраній у махнівців тачанці також через Добровеличківку. Себто самі лізли в пельку Махнові. Всі надії були на наші посвідки від Махна. Коло Добровеличківки нас зупинила застава, показали посвідки — пропустили.

Було це в неділю. В містечку махнівці гуляли, веселились. Була вже ніч. Ми заїхали в двір родичів Хорунжого. Коли вони довідались хто ми, то по якійсь хвилі зявився й сам Дмитро. Показалось, що він десь у сусідів переховувався від махнівців. Розповів, чому саме мав ховатись. Справа романтичного характеру... Як тільки Махно зявився в Добровеличківці, Хорунжий заходив до нього. Махно знав, що Хорунжий був недавнім коханцем Галини. Почались заздрощі. Під час одної вечері, з докладною випивкою (Махно, значить, вже абстинентом не був) ці два суперники й щепилися ніби то на розбіжности політичній... Дійшло до того, що маленький, невірненький Махно, з гучним імям та „славою" вхопився за револьвер, а здоровий, красивий, кароокий Хорунжий не злякався й також намірив на свого супротивника револьвер. Ще мент і один, а може й обидва разом, були б полягли в цьому герці за Галину. Але вона їх обох врятувала: вскочила між них, розвела й примусила заховати зброю. Несторка тримала, а Дмитрові наказала негайно відійти геть*).

Другого дня рано ми вирушили дальше, взявши зі собою Хорунжого. При цій подорожі ми набрили на ще одну частину махнівської роботи. Підїздимо до села, здається, Федорівки. Перед ним поміщицька садиба. Бачимо коні з тачанкою, але нікого коло них нема. Захоплюємо її собі. На тачанці різний крам: папіроси, голки, нитки, ґудзики і т. п. крами. Підходять селяни й пошепки нам кажуть, що цією тачанкою їздять відомі в околиці два бандити. Грабують людей, убивають, а оце тільки пограбували бідного місцевого жидка. Ось і вони ці самі два бандити зявляються. Ми їх захоплюємо й роззброюємо. Беремо зі собою й заїздимо в поміщицьке подвіря. Там знаходимо ще дві тачанки з махнівцями. Маємо бажання й цих захопити, але... їх більше, як нас. Лацуря здорове, морди грізні. Аби самим не бути нападеним, показуємо махнівські посвідки і кажемо, що ми послані самим „батьком" Махном провіряти, що роблять в околиці різні бандити. Ось і піймали таких двох бандитів, які грабують та вбивають людей, видаючи себе за махнівців.

— Ач, так давайте їх сюди, — каже один товстий лацур, — ми з ними зараз же розправимось!..

Передаємо захоплених в їх „розпорядження".... Відводять вниз до ставка, ставляють там і розстрілюють. По хвилині нам товстий махнівець „рапортує", що „суд і кару над тими двома бандитами виконано"... Тим часом, у нас самих пяти холонуть... Ми ознайомлюємося із одним з найжахливіших вчинків махнівців, який тільки тоді довелося пізнати. На жаль, я не можу пригадати зараз прізвища тої поміщицької родини. Хорунжий нам розповів, що ту родину добре знав, недавно тільки перебував у них у гостях. Були то свідомі українці. До селян відносилися настільки добре, що вони не тільки самі маєтку не розтягли, а ще й охороняли його од большевиків. Аж махнівці все доконали. Коли вони налетіли на той будинок, то застали там аж 16 душ — у господарів перебували ще й їхні дальші родичі, коротко — позбірались сюди, шукаючи захисту від большевиків. Махнівці ж їх всіх порубали і то в жахливий спосіб. Одні викидали їх в двері із будинку, а другі, тут же коло

*) Ці два суперники знову зустрілись аж в Румунії в 1921 році, куди в серпні прибіг Махно, а Хорунжий вже там був. Пізніше останній змінові́хнувсь. Поїхав на Україну і в Молдавській Республиці займав навіть високу посаду. Потім „зник"....

дверей сікли. Сліди тої „роботи“ були ще свіжі: коло дверей калюжі крови позасихали, стіни були побризкані. Тут же в десяти кроках у саду була не братська, а родинна свіжа могила. В будинку нічого не залишилось, що можна було взяти, махнівці забрали, а чого не можна — побили, потовкли на місці. Моторошно нам було дивитись на те лиходійство і ми скоро собі поїхали дальше вже на двох тачанках.

На Поділлі ми українських частин не знайшли. Переночували тільки там і другого дня рано повернулись назад за Синюху в Лису-Гору. Було це на Спаса. Ми зупинились у знайомого учителя. Купили собі свіжої риби та меду і хотіли тим підсилитись і їхати дальше. Та ось нас сповіщають, що селяни затримали коло управи махнівців. Біжимо туди. Дві тачанки оточені людьми, але махнівці озброєні по зуби сидять собі спокійно. Ми їх розброюємо. Рушниці віддаємо селянам. Підїздять нові тачанки — робимо з ними теж саме. Так ловимо тачанок із 6, а махнівців коло двацяти, попались нам декілька кіннотчиків махнівців під арешт, а майно позносили в одну із кімнат в управі. І чого, чого там тільки не було, аж до цілої аптики та хірургічного струменту включно. На столі ж лежала велика копиця різних грошей.

З початку я тут несподівано став ніби якимсь старшим, а то тому, що декільки із видатних лисогорців мене знали. З озброєних же склався свій відділ і зявився й ватажок.

— А ну, — каже, — тепер давайте й цих перевіримо, що воно за одні! Тут би вже були нам цілком пошкодили махнівські посвідки, коли б не було тих, які нас добре знали. Головне тут виникало непорозуміння ізза того „барахла“. Було між ним багато такого, що пригодилося б для нашого відділу, але на все те неситими очима поглядали ті, яких ми озброїли. Та якось помирились. Ми взяли ще собі три тачанки та разом з 10 коней. Більше й не в силі були взяти, бо нас всього було тільки пять. Я ще вибрав цінніші необхідні нам ліки. Лисогорці проти того не запротестували, бо нащастя не було між ними такого, який би знав тому ціну та ще в той час. Ми вже забули про свою рибу й мед — поспішно виїхали із Лисої-Гори. Треба було поспішати, бо лисогорці могли б розмиркувати й нічого нам не залишити. Добровеличківку на цей раз обминули. Своїх же повстанців здивували, що при такій нашій малій кількости, ми придбали такий маєток... Пізніше нам передавали, що махнівці налетіли на Лису-Гору великою силою й селяни постраждали, не дивлячись на те, що всю вину звалювали на мене та Недайкашу. Доносили й нам про те, що Махно нахваляється обовязково нас половити й порубати. Мали й ми випрацьований плян на знищення його самого. Однак, ні його плян, ні наш не був переведений.

Найгіршу ж шкоду ми махнівцям зробили тоді, коли знищили увесь спірт при горальні в Ново-Архангельську. Махнівці не тільки для своїх горлянок повживали той спірт, а й для самоходів замісць бензини. Наша розвідка доносила, що Махно вислав свою кінноту, щоб вона нас піймала і знищила. Але не тільки він, а й ми уміли літати своїм невеликим відділом по широких степах України...

Махно простояв в Добровеличківці досить довго. Не було тих сил по-близу, які б примушували його поспішно переносити місце свого побуту. Денікінці ще були далеко, а большевикам не до Махна. Зі заходу на червону армію успішно тиснули сполучені українські армії, з півдня — Денікін. У червоних був розклад. Із того користав Махно. Ми мали відомости, що, окрім дрібних большевицьких відділів, до Махна приєдналась ціла дивізія. Отже десь під кінець серпня м. 1919 року Махно мав досить поважну військову силу, мабуть таку, якої він пізніше вже більше не мав. Коли до його розташування наблизились денікінці, то він з ними в затяжніший бій не вступав. Подався дальше на захід, аж під Умань, де й наткнувся на частини української армії.

Підходив той мент, коли він мав перевести свій плян відносно головного отамана Петлюри та захоплення „під свою керму“ цілої української армії... Скоро мусів переконатись, що тут його мрії не здійсняться. Тим часом, сам попадав у мішок. Один сильний натиск денікінців міг би його загнати в обійми української армії, з якою його „синки“ воювати не хотіли й самі собі заводили добрі відносини з козаками. Для Махна підходив критичний мент. Дві ворожі армії його з кожним днем все більше та більше здавлювали. От тут — то Махно й показав — може чи найкраще за увесь час своєї активної лиходійсности — свій партизанський хист та відвагу. Підготовка до офензиви у нього пройшла, як я пізніше з тим мав нагоду ознайомитись, тихо й скоро. Увесь живий, непотрібний йому вантаж: ранених, хорих та непевних, він залишив на турботи української армії. Обози скоротив до мінімум. Замісць прийнятої в регулярній війні гарматної підготовки для прориву ворожого фронту, в гармати були позапрягувані коні, обози, тачанки з кулеметами, піхота на возах — й кіннота — все було на поготові. Махнова „фаланга“ була готова. І те, що ні один раз не вдалось великому Мольтке, те цілком вдалось малому Махнові. Одного ранку він сам попереду своєї „фаланги“ кидається на денікінців. Про якусь невдачу, чи відступ назад не було й мови. Тут було тільки: рознести денікінців і летіти вперед, на простір, в степи, не рахуючись ні з якими стратами. А завдяки ж блискавичному всіма силами наскоку на денікінців, махнівці не мали майже ніяких страт. Денікінців же вони на ширині 40 верств по фронті*) змели з землі. Перенеслись через Синюху, позривали мости й полетіли безупинно дальше. Зірвали міст коло Ново-Українки на річці Чорний-Ташлик, тим на довго була зіпсована залізнича сполука на лінії Одеса — Харків. Взагалі то був один із багатьох Махнових шалених гонів вперед, чи правдивіше кажучи, перелітання із одного місця на друге — висмикання із небезпечної ситуації. За пару днів він із під Умані на конях перелетів у своє Гуляй-Поле, чи як тоді жартом називали те містечко Махноград. Поки денікінський ген. штаб опамятався від цього розгрому на Заході, то махнівці глибоко були у нього в запіллі й по належ-

*) Треба мати на увазі, що тоді такого суцільного фронту, як у світову війну не було.

ному та безжурно відгулювали свою перемогу й набирались сил до нових таких же тактичних „вибриків"...

Наведений розгром денікінців, це був один із небагатьох випадків, коли махнівці могли принести велику користь для української армії. Чому саме того наш ґен. штаб не використав, я не знаю. Сталося ж це мабуть тому, що тоді саме наша армія встряла в досить невдалі бої — чого я був активним свідком — з большевицькою одеською ґрупою, яка проривалась на північ. Других же випадків, які б були хоч би не прямо, а випадково від Махна корисні для нашого державно-національного визвольного руху, — я не знаю. Шкоди ж він для молодої УНР. заподіяв багато.

В замітці з нагоди смерти Махна: „Український буревій" — „Трудова Україна" є такі слова: „знав (Махно) лише одно: руйнувати і руйнувати всі заклади російської державности". Та ніж бо! Махно попробував руйнувати заклади тої державности за царського режиму й попав на вічну каторгу. Революція його визволила. По-друге він почав вже ту руйнацьку роботу не з російської державности, а з молодої ще слабенької української. От в цім якраз і спочивало все зло, яке приніс цей лихий син України для української державности. І припинено чинність цього лиходія знову тоді, коли на Україні почала зміцнюватися нова російська державність, якій Махно в найкритичніші для неї менти прямо й не прямо помагав.

Різні особи, навіть і високі військові фахівці, в своїх писаннях намагались надати махнівським бандам звичайного військового ладу. „Всезнайко" про Махна, К. Герасименко, в розділі „XIII Армія Махно" зайшов так далеко в своїй писанині, що точно підрахував, скільки Махно мав війська під кінець 1919 року, розділивши для того ту армію на 5 родів зброї. Коли ж мені довелося бути у Махна, то я довідався, що він і сам точно не знає, скільки у нього того війська. Його штаб навіть і не провадив точних списків та й марна б була то праця. Те „військо " — то була текуча вода. Ніякі греблі її не тримали. Один день того війська, скажемо, було 1.000, другого дня якась нагода пригнала до того гурту ще 2.000, як то, наприклад, вбивство Григорієва. Потім поодинокі. чи й цілі гурти людей з різних своїх міркувань залишали ту банду й розходилися по домах, або переходили в інші армії. Знамениті ж махнівські тачанки свідомо не давались, щоб їх затягано до списків. Кожда тачанка з кулеметом та 3 — 4 на ній лиходіями, то була вже сама для себе окрема частина. Нікому вона не підлягала. Такі „частини" вільно собі, нікого не питаючи, виїздили в околиці розташовання махнівців на різні для себе здобичі. Теж саме робили кіннотчики, пішаки й гарматчики. Це була не тільки в теорії, а й на ділі та в дії анархія. Трималися ж вони гурту тому, що кождий із них добре знав, що тільки так можна досягти мети — користатись всіми земними ласощами...

І сам Махно говорив, що в його армії кождий вояк є вільний. Кождий може собі робити, що захоче, коли це тільки не шкодить та не компромітує його цілої армії. Коли комусь у нього не подобається, то може собі йти, куди хоче — ніхто його тут не держить.

Було у нього переважно три роди зброї: кіннота, тачанки з кулеметами, пішаки на тачанках та возах. З гарматами махнівці не мали особливої охоти тягатись, бо вони часто тільки перешкоджали блискавичному рухові, а без того ж махнівці існувати не могли. Ті частини самі собі укомплектовувались і поповнювались. В ті справи Махнів штаб не вмішувався. Він тільки з Махном на чолі в часі потреби тими частинами кермував, давав диспозиції і т. ін. Хто попадав так чи інакше в ту банду з конем, приєднувався до кінноти, той, що приїхав з тачанкою, поповнював тачанчиків. пішаки піхоту. Між останніми взагалі мало було бажаючих залишатись, а тому кождий старався яко мога поскоріше дістати коня й стати в ряди кінноти, або роздобути тачанку з кіньми й перейти з піхоти в тачанщики.

Не ламав собі Махно голови й тим, як свою армію прокормити та одіти. Коли по вдалих боях були великі здобичі й махнівці поокремо всього розібрати не могли, то решту підбірало інтендантство — при мені у Махна таке було — і потім видавало, що мало. Взагалі ж, як то було зазначено, кожний тут сам собі здобував їжу й одяг.

Ген. М. Капустянський написав у своїй статті*): ...„Махно пляново підготовляв всі засоби для успіху своєї діяльности. По-перше, він зібрав навколо себе сотню своєї охорони з відважних здорових вояків" і т. д. Військовий високий фахівець певно інакше собі не міг уявити, щоб Махно інакше міг починати „для успіху своєї діяльности"... Сам же Махно мені дуже докладно розповідав, як з ним разом зібралося в ліску коло Гуляй-Поля 7 (сім) душ в літі 1918 року. Рішили вони тоді нападати на буржуїв. Щоб був якийсь порядок в тій сімці, його, Махна, обрали отаманом. З того він і почав... А у ґен. Капустянського: ...„Махно почав формувати своє військо. Для цієї мети він створив штаб, змусивши в ньому працювати (коли й де?) під загрозою розстрілу добрих військових фахівців. За начальника штабу Махно, здається, призначив старшину з освітою военної академії. Цей штаб не лише зформував легкі боєздатні кінні відділи" і т. д. Із цього й почались Махнові успіхи військові, бо так підсказує ґенералові військова льоґіка.

А в дійсності Махнова льоґіка починала трохи іначе. Коли він мав вже чоловік двацять коло себе, відшукалось два кулемети, приховані перед приходом німців в околиці Гуляй-Поля, тоді він в одному селі зорганізував не штаб зі старшиною воєнної академії, а звичайне українське весілля. Тільки в убрання молодої, дружок, свашок і взагалі жінок були переодягнені махнові партизани. Все це „весілля" на тачанках з прикритими килимами кулеметами, з музикою й вирушило в друге село, де були розташовані німці. Німецьких вояків та старшин дуже зацікавило українське весілля. Повискакували з хат на вулицю так, хто в чім був. „Весілляки" ж, увігнавшись в ту німецьку гущу, почали її з кулеметів, рушниць та револьверів роз-

---

*) „Махно й Махнівщина" — „Свобода" ч. 243. 1934 р

стрілювати. Як казав Махно, по переведенні цього його „тактичного“ пляну й почалась його партизанська карієра.

Махнові на коротко вдалося захопити вже при Директорії — Катеринослав, дякуючи тільки такій махнівській „тактиці“. Із одної стації він післав цілий ешалон своїх лиходіїв переодягнених у жіночі убрання, кожна така „жінка“ мала в руках кошик з капустою... Ті „жінки“ повискакували із вагонів і закидали двірець бомбами. Від того зчинився в цілому місті страшенний заколот. Ця вигадка й допомогла Махнові захопити на короткий час Катеринослав.

Увів я ці приклади під кінець, щоб на них показати, як не можна підходити до махнівської організації, стратегії та тактики в його бувшій партизанщині з міркуваннями військових фахівців. При махнівській „військовій організації“ та його способах ведення війни зовсім не потрібні були старшини з освітою військової академії. І напевно він таких ніколи й не мав. Принайменше, при мені у нього був начальником штабу його рідний брат, людина мало освічена. Коли, може й мав якусь військову освіту, то дуже малу. Під кінець же, як то згадав Махно в своєму листі до Аршінова по утечі до Румунії, був у нього начальником штабу Щусь, в 1919 році бувший командір махнівської кінноти, підстаршина російської кавалерії. (По Махнових відомостях забитий на Полтавщині в літі 1921 р. большевиками). Махнова тактика та стратегія спочивала на його власних хитриках, де те не помагало, відповідали українські коні, вони мусіли виносити махнівців з небезпеки, та взагалі на нельогічностях, коли до того підходити з нормальними військовими міркуваннями. На тих нельогічностях у великій мірі й були побудовані Махнові партизансько-військові успіхи.

Ген. Капустянський написав, що Махно мав здоровий розум. Навпаки, Махно мав недужий розум, був психічно хорим. А такий розум може часто творити такі „чародійства“, з якими здоровому розумові тяжко змагатися. Як на яскравий приклад цьому, можна вказати на Леніна... У Махна мусіли бути розвинені, так би мовити, творчі клітини в мізку, і бракувало йому самокритичних клітин тої „творчости“. На тому в подібних людей повстає психічна недуга, назва якій — манія великости. Махно на неї був абсолютно недужий. Завдяки їй в ньому виросла непереможна віра в самого себе. Він на кожному кроці, при кожній нагоді висував наперед своє я, свою фікс-ідею — анархо-Махнівщину. Людина ж з такою недугою ніколи й нікому підлягати не буде, — хіба суворому доглядачеві у вязниці або в божевільні. На вірі в самого себе у Махна повстала ще одна недуга — манія прислідку, а тому він не міг бачити навколо себе тих осіб, які могли б зменшувати його авторитет, знаючи ж, що відповідальности не може бути, він таких нищив власною рукою.

На підставі ж усього вище зазначеного, в Махні була безмежна хоробрість. Коли вимагала його справа жертв, то він не зупинявся перед небезпекою — кидався сам першим вперед на свого ворога. А за ним, очмарілим, охопленим одним бажанням — перемогти, летіла й його маса. Тим він імпонував своїм „синам“. Його натхнення охоплювало їх. Слабий у слові, слабий фізично, психічно недужий, Махно на диво проявляв залізну силу волі, рівночасно нелюдську злість, жорстокість і щедрість та доброту до тих, які вірили йому та йшли за ним. Було їх не так вже й багато, але були вони на Україні, Московщині й на Кавказі. В усій же махнівській „епопеї“ відіграла ролю відповідна для того революційна ситуація на Україні та... щастя й випадковість, що його не поцілила в самому початку куля... Залишилося ж по його анархії та цілому лиходійству тільки те, що може залишитися на полі по лихій іскрі...

Прага, 1934.

Історія 8-ої Галицької Бриґади

III. б.) ПЕРШИЙ ВІДВОРОТ У. Г. А.

Написав: *Д-р Іван Карпинець.*

Для зрозуміння дальшого ходу подій в „Групі Гофмана““ (від тепер будемо „Групу Рудки“ звати все „Групою Гофмана“). а й взагалі на цілім лівім крилі У. Г. А. по 15. травня, треба представити докладніше й події в дні 15. травня на відтинках II. (крукеницької) і III. (хирівської) групи, що рівнож входили в склад 8. Самбірської Бриґади.

4. Події на фронті „Групи Крукеничі“ 15. V. 1919. р. Ця ґрупа занимала перед польською травневою офензивою відтинок фронту на ліво від рудецької ґрупи, починаючи на захід від села Волчищовичі (на полудневий захід від Судової Вишні); кінчився цей відтинок поза місточком Гусаковом коло Перемишля. Цей відтинок переходив через такі місцевости: Мистичі. Санники, Гелена, Радиничі. Буховичі, Ганьковичі, Мислятичі, Мочеради, Баличі, Новосілки й Биків, а звідси скручував цілком на полудне попри Плешовичі. Храпличі, Хідновичі. Радохонці до с. Ґлешиці включно. (Мих. Колтунюк: „З укр.-польськ. боїв“. „Укр. Скиталець“. Ч. 6 (28) з 15. III. 1923. стор. 23.) Цей відтинок виносив около 50 км., а був обсаджений тільки трьома куренями й трьома батеріями!; в запасі мала ґрупа тільки один курінь. бо другий запасний забрала в останній хвилині перед травневою офензивою команда бриґади до своєї розпорядимости. Старшини ґрупи, разом з командантом. полк. рос. служби Шепелем. крім тільки шефа штабу тієї ґрупи, були переконані, що поляки виберуть до пролому саме відтинок крукеницької ґрупи. якого проломання потягне за собою відворот „Ґрупи Глибокої“ (хи-

рівської) і Гірської Бриґади, а тимсамим і цілого III. Гал. Корпусу. Про це повідомляли вони шефа штабу групи сот. Лянґа, який однак, подібно, як і шеф штабу 8. Самбірської Бриґади, сот. Якверт, не поділяв їх думки. Сотника Лянґа не переконали навіть звіти командантів частин про концентрацію на цьому відтинку значних польських сил, про встрілюваннянся в становище ґрупи новоприбутих польських батерій, та про живу, розвідчу діяльність польських літаків. Польські приготування замітно збільшилися 14. травня, а зловлений перед північю з 14. на 15. V. польський полонений потвердив відомости про скріплення польських сил та сказав, що їх наступ має розпочатися 15. травня. Але сот. Лянґ, замісць відтягнути частини на безпечнішу лінію, приказав тримати дотеперішну лінію, про вдержання якої не було навіть мови з браку сил (курені мали тільки по 4 сотні й по 8 скорострілів, фронт був обсаджений тільки системою опірних точок у важніших місцях, а ці точки були обсаджені ледви півсотнями). Польський наступ розпочався, подібно як і в „Ґрупі Гофмана" барабанним огнем артилерії досвіта, 15. травня. Частини крукеницької ґрупи стали поволи відступати. Коли були перед Крукеничами, кинув сот. Лянґ запасний курінь до протинаступу в середині ґрупи; цей протинаступ, який він сам особисто провадив, не мав більшого успіху, бо поляки розбили були ліве крило ґрупи коло Гусакова (курінь от. Чорного) й звідси заходили на зади ґрупи. Її частини стали під напором відступати дальше на полудне, на лінію болот над річкою Болозівкою, які осягнули над вечір. Але й тут ґрупа довго не задержалася, бо поляки вкоротці стали дальше натискати, а ґрупа не могла ставити сильнішого опору, бо її сили значно змаліли. Боєздатними залишилися їй тільки два курені; з двох других — курінь от. Чорного був цілком розбитий (коло Гусакова), так що навіть одної сотні не можна було з него зложити, а курінь сот. Савки втратив дві сотні й 2 скорострілн. (В. Й. „Ґрупа Крукеничі підчас польської офензиви в травні, 1919. р. (Уривки)". Календар Черв. Калини на 1928. р., стор. 78—81).

Саме тоді, коли ця крукеницька ґрупа задержалася хвилево над болотами Болозівки, вдалося сот. Станімірови з „Ґрупи Гофмана", навязати з нею звязок коло сіл Острів і Загіре, де затримався II/2. курінь пор. Підгірного; це сталося десь коло 20. години. (Про це вже була згадка в попередному числі).

Тут треба додати, що на „*Ґрупу Крукеничі*" *наступала ціла 4. дивізія піхоти ґен. Александровича, якої харчевий стан цього 15. V. виносив понад 9.000 людей, та яка мала 11 батерій та 42 компаній скорострілів!* (диви 12. число „Літопису" з 1934. р., стор. 19.).

5. Події на фронті III. Ґрупи (хирівської) 14. й 15. V. 1919. р. Інакше представлялася справа на відтинку III. Ґрупи 8. Самбірської Бриґади, званої також ґрупою „Глибока", що занимала відтинок коло Хирова (звідси також назва — хирівська ґрупа). Її фронт був значно коротший від відтинка крукеницької ґрупи й тягнувся від села Чишки (на полудне від Ґдешиць) через село Товарню до посади Фельштинської (при залізничім шляху Самбір—Хирів) а звідси на полудне по с. Сушицю Велику включно. (Мих. Колтунюк, як вище, стор. 23).

На цьому відтинку, що мав дуже сильні становища з дротяними засіками (найсильніші становища були в селі Вовче), сконцентрувала команда III. Гал. Корпусу *девять куренів і шість батерій*; крім цього був там ще панцирний поїзд, зложений з чотирох возів, мурованих у нутрі; узброєння цього панцирника складалося з 4 скорострілів і одної полевої гармати а командантом був чет. Осип Бережницький. З куренів були тоді на цьому відтинку такі: I. курінь пор. Петра Савки, II./24. коломийський курінь ім. гетьмана Дорошенка, якого командантом був пор. Володимир Левицький, IV/36 курінь ім. Мазепи під командою сот. Бронислава Абля, V. курінь пор. Стефана Андрущишина, Пробоєвий Курінь сот. Михайла Коцьолка, VII. курінь,з ложений з двох бережанських сотень, VIII. курінь, зложений з двох сотень, зложених з ріжних відділів ґрупи й I. курінь пор. Антона Тарнавського з „Ґрупи Гофмана", який числив около 800 баґнетів. Який був девятий курінь, не знаємо. Батерії були такі: Батерія полевих гавбиць (4 гавбиці) пор. Івана Попеля, батерія полевих канон (2 канони) чет. Кисіля, батерія полевих канон російського типу (4 канони) сотника Франца Матесіча, батерія полевих канон (4 канони) пор. Івана Новосельського, батерія полевих канон (4 канони) пор. Стефана Паньківського й батерія гірських канон (2 канони) бунчужного Михайла Семраковича[1]).

Командантом тієї ґрупи був сот. Михайло Федик, а шефом штабу в цьому часі пор. Ганс Ерліх. На ліво лучила ця ґрупа з Гірською Бриґадою (її людей звали „Козолупами"); її фронт тягнувся від Сушиці Великої через Устрики Долішні й місточко Балигород аж до границі Галичини в Карпатах. (Мих. Колтунюк: „З укр. польських боїв", як вище).

Харчевий стан III. ґрупи „Глибока", виносив в половині травня, за даними п. Р. Л., автора згаданої нами статті про III. ґрупу, 3.040 людей; але як вже вище зазначено, п. Р. Л. не вчислив до цього I. куреня пор. Тарнавського, та ще якогось куреня, приділеного в цьому часі часі до III. ґрупи. Крім цього дані, що до стану куренів подані п. Р. Л. з памяти; здається, що курені були численніші. Можна приняти, що харчевий стан III. ґрупи в цьому часі виносив понад 5.000 людей, а боєвий около 4.000 баґнетів, 20 батерійних гармат, до 50 скорострілів, 1 панцирний поїзд з гарматою й 4 скорострілами та кілька мінометів. Як технічну допомогу, для цілей розвідки, мала ґрупа 3 бальони під командою якогось полковника рос. служби. (М. Р. „Дещо з історії III. ґрупи"... як вище).

---

[1]) На основі: 1) Р. Л.: „Дещо з історії III. Ґрупи „Глибока" VIII. Самбірської Бригади" (Літопис Ч. Калини ч. 9. з 1934., ст. 12—13) з моїм доповненням про I. курінь пор. Тарнавського; 2) Ілько Калічак: „Записки четаря", стор. 82.

Проти III. ґрупи й проти Гірської Бриґади, якої боєвий стан міг виносити около 1000 багнетів, або й більше, оперувала 3. дивізія леґіонова ген. Зелінського, якої харчевий стан в дні 15. травня виносив понад 10.700 людей, а яка мала 11 батерій та 50 компаній скорострілів. Отже й на цьому відтинку мали поляки перевагу в скількости боєвого стану й оружжя, але вже не таку велику, як на відтинку крукеницької й рудецької ґрупи. (Диви: „Іст. 8 Гал. Бриґади" в Літописі Ч. К. ч. 12. з 1934., стор. 19.).

Команда III. Гал. Корпусу задумала розпочати на відтинку III. ґрупи якусь офензивну акцію. Така акція розпочалася 14. травня, як це подало українське ситуаційне звідомлення з 14. V., (його ми навели в попередньому числі „Літопису"). Вислідом тієї акції було тільки обсадження українськими частинами гори Радич, що лежить на захід від села Вовче. Заняття тієї гори доконав I. курінь пор. Тарнавського. Тому, що дотепер не появився жаден докладніший опис про хід боїв 15. V. на цілім відтинку III. ґрупи, мусимо обмежитися тільки до опису подій на відтинку цього куреня, бо до цього маємо рукопис п. мґр-а Антона Тарнавського. Отже заняття гори Радич прийшло в такий спосіб. Курінь пор. Тарнавського, що день передтим стояв в селі Городовичі, дістав приказ піти на північ, заняти гору Радич а відтак посунутися за Хирів від північної сторони й відтяти полякам відворот на Добромиль. 14. V. курінь здобув в тяжкім бою гору Радич а його 3-та сотня, тоді під командою пор. Ліщинського заняла навіть залізну дорогу з Хирова до Добромиля. Але вкоротці повели поляки сильний протинаступ і сотня з залізничого шляху мусіла відступити. Бій розгорівся за гору Радич, на якій зосередився цілий курінь пор. Тарнавського. Там опинився рівнож і якийсь відділ У. С. С. із сот. Носковським(?) на чолі[2]). Бій тревав до вечера 14. V.; тоді курінь Тарнавського й відділ У. С. С.-ів відступив на становища в селі Вовче. Поляки повели зараз наступ і тут, але він заломився. Слідуючого дня, це є 15. V. поляки продовжували наступ на Вовче від досвіта. Курінь пор. Тарнавського відбив шість наступів і вдержав становища. (На основі згаданого рукопису п. мґр-а А. Тарнавського). Як в попереднім числі подано, на Вовче наступала кольона полковника Павліка а втрати дивізії Зелінського, які там подано, це певно втрати коло Вовча.

Коли так в центрі ґрупи ситуація представлялася не зле, то ситуація на її лівому крилі 15. V. значно погіршилася, бо тут удалося полякам проломати фронт і відтиснути українську боєву лінію о 3 км. взад. Рівночасно ускладнилася й ситуація на півночі, бо крукеницька ґрупа під натиском дивізії Александровича відступала й через те відслонила бік і зади III. ґрупи. Тому з команди 8. Самбірської Бриґади прийшов вечером 15. V., о 20. годині приказ для III. ґрупи, щоби вона відступила на другу оборонну лінію. Ґрупа приказ виконала. Цей приказ був послідним, який ця ґрупа одержала від команди 8. Самбірської Бриґади, бо вкоротці втратила вона з нею всякий звязок. (Р. Л.: „Дещо з іст. III. ґрупи"..., в 10. числі Літопису Ч. К." з 1934., стор. 10).

Характеристичне було ще й те, що команда III. ґрупи втратила в часі цього першого відступу не тільки звязок із командою своєї Бриґади, але також втратила звязок із своїми боєвими частинами! (На основі — як вище).

6. Загальна ситуація на відтинку цілої 8. Самб. Бриґади вечером 15. V. 1919. Отже коло 20. години 15. V. ситуація на найважнішім правім крилі УГА., представлялася так.

Розбита „Ґрупа Рудки" („Ґрупа Гофмана") зависла правим крилом у воздусі, держить слабо, напастована польськими стежами, село Новосілки Гостинні (на полудневий захід від Рудок) і наладжує звязок з крукеницькою ґрупою а зглядно з її II./2. курінем пор. Підгірного в районі сіл Острів — Загіре. Команда ґрупи, що в день перебувала в Конюшках Сімянівських, перенеслася над вечір поза Велике Болото до села Корналович[3]).

Дальше на ліво відступають частини крукеницької ґрупи (крім куреня пор. Підгірного), переходять через міст на болотнистій річці Болозівці й хвилево задержуються на неприготованих як слід до оборони становищах над берегами тієї річки[4]). Але де ці частини докладно находяться, не знати.

Ще дальше на ліво, приготовляє в цій хвилі відступ, на приказ бриґади й ціла III. ґрупа „Глибока" в напрямі Старої Соли; її команда тратить вкоротці звязок так з командою бриґади, як і зі своїми частинами[5]).

А ще дальше на ліво, вже в горах, в районі Старий Самбір — Лютовиска — Балигород, незачіплювана поляками, стоїть спокійно на своїх становищах Гірська Бриґада отамана Черського.

А на право від рудецької ґрупи — ще необсаджена лінія Великого Болота над Дністром та вільна дорога з Рудок на Комарно; туди прямує полк познанців із своєю артилерією, та може ще й інші польські частини, щоби вдарити в бік і на зади 7. Львівської Бриґади Бізанца.

Така грізна ситуація — а помочі не видно. Деж корпусні резерви, де запасні частини Начальної Команди?! Ними вже треба було підсилити частини на відтинках всіх трьох ґруп, щоби стрілецтво на фронті, яке мало проти себе таку значну перевагу польських сил, не огорнув переполох, та щоби могти боронити Самбора, що був ключем до Нафтового Басейну. А тимчасом про якусь поміч запасних частин ані чути, а поляки вже наближуються до Самбора та загрожують і 7. Бриґаді!

7. Події 16. V. 1919. р. Упадок Самбора. Тимчасом ситуація з години на годину катастрофально

---

[2]) Тут спростуємо дані п. Р. Л. в його статті: „Дещо з іст. III. Ґрупи"., де сказано, що гори Радич боронили тільки Гуцули з IV./36. куреня. Це спростування відноситься й до даних в книжці Калічака: „Записки четаря", ст. 82.

[3]) На основі рукопису о. д-ра Вергуна і власних спостережень автора.

[4]) На основі згадуваної вже статті В. Й.: „Ґрупа Крукеничі".

[5]) На основі згадуваної вже статті Р. Л.: „Дещо з історії III. Ґрупи" й І. Калічак: „Записки четаря", ст. 83.

погіршується. Вже коло півночі з 15. на 16. травня розпочали поляки новий наступ на крукеницьку ґрупу, вдаряючи на захід від Баранчич, саме в це місце, де крукеницька ґрупа лучила з II. ґрупою „Глибока“. Фронт по короткім бою поляки проломили. Крукеницька ґрупа стала відступати на лінію ріки Стривігора перед Самбором; ця лінія, по наказу бригади мала бути боронена за всяку ціну. (В. Й.: „Ґрупа Крукеничі“... як вище, стор. 81.).

Внаслідок відступу крукеницької ґрупи, видала команда „Ґрупи Гофмана“, здається на телефонічне зарядження бригади, приказ, щоби сот. Станімір з цими частинами, які через ніч зібрав в Новосілках Гостинних, відступив на полудне за Дністер і Велике Болото, й щоби обсадив село Гординю. На право від цих частин „Ґрупи Гофмана“ вже не було жадних відділів, бо звідси хоронило український фронт саме Велике Болото. Поволи стала навязуватися лінія фронту. На ліво від сот. Станіміра, перед селом Корналовичі, заняв становища курінь Савицького(?), село Калинів (Кайзерсдорф) обсадив курінь сот. Коробейка, село Бабину курінь пор. Підгірного; (всі три (?) курені з „Ґрупи Крукеничі); дальше на ліво були ще якісь розбитки крукеницької ґрупи[6]). Що діялося ще дальше на захід і на полудне, це значить, де находилася рано 16. V. частини III. Ґрупи „Глибока“ — в слідуючім числі.

Ту треба зазначити, що дивним чином сконцентровано чотири курені в дуже непригожім до оборони Самбора місци й що саме створено фронт з тієї сторони, з якої вже не було майже ніякої польської акції, бо утворений фронт звертався в північно східнім напрямі, проти Рудок. А тимчасом становища на північний захід від Самбора, не були обсаджені. Це тимбільше дивне, що по відступі крукеницької ґрупи у т. зв. вила, які творять ріки Дністер і Стривігор, й по відступі III. ґрупи у південно східнім напрямі, поміж обома ґрупами, це є II. а III., повстало широке, необсаджене місце, яким легко можна було дійти до Самбора. І приходить на гадку сказати, чи цього хтось свідомо не зробив, щоби скоріше нанести катастрофу УГА?

(Далі буде).

---

[6]) На основі рукопису о. д-ра Вергуна.

ЯРОСЛАВ КУРДИДИК
(літ. ґр. „12“)

Фраґменти

ДІВЧАТА Й МАЛЬВИ.

Як громом грюкнуло в село:

— »Стрільці йдуть!«

У той бік, звідки йдуть стрункі кольони стрілецтва, соняшники повертають свої золоті голови, а дівчата й мальви виглядають цікаво зпоза тинів. І сміються до молодих вояків, що кутими черевиками іскри крешуть з дороги — дівчата й мальви...

Китицями квітів закидують дівчата стрільців.

— »А може б так котра з нами!«

І дівчатам рветься серце. Очі липнуть до засмалених мідних облич під мазепинками й до крісів, що матово полискують до сонця.

Десь далеко на півночі гармати важко гоготять. Велику бурю віщують...

А стрільці піснею поле косичать:

Не сміє бути в нас страху
Ні жадної тривоги...

Дівчатам і мальвам тиснуться сльози до очей...

МЕДАЛЯ.

Чотири рази добував Київ і за це дослужився золотої медалі. Вона в нього, як талізмам захована. Часами тільки показує її з гордістю молодим синам і каже:

— Колись з цією медалею на грудях піду разом з вами ще пятий раз на Київ!

А медаля лежить глибоко на дні в мальованій скрині, жде нетерпляче та думає:

— Коли ж то врешті той старий стрілець почепить мене знову на груди?

КИТИЦІ КВІТІВ.

Старий інвалід без правої ноги сидів біля церкви і просив милостині.

Попри нього проходила добре одіта жінка і не завважила його витягненої руки. По худому жовтому обличчі інваліда скотилася груба сльоза й ніби зі сорому, що старий вояк плаче, сховалася хутко в брудну полатану куртку. Інвалід пригадав собі, як тому 17 літ, він прийшов з першою стежею на вулицю Львова, де жила ця жінка. Тоді вона крізь вікно кинула йому і його побратимам дві китиці квітів під ноги...

Інвалід плакав.

ЗНИМКА МАТЕРІ.

Хорунжий прийшов до дому без обох рук. На його бюрку біля вікна стояла пожовкла знимка матері. Мати зівяла з туги за сином одинаком і одного осіннього ранку вмерла так тихо, як вмірає пізно в осени тисячі хризантем з туги за сонцем.

Син нагнувся до знимки і хотів схопити її та притиснути до грудей. Але не мав рук, що колись пригортали.

Обличчя матері на знимці скривилося з великого болю.

Собака стрільця Артура Коса

Написав: *Зенон Тарнавський* (літ. гр. „12“).

Між людиною і звіриною існує часами такий дивний звязок, що такого між людьми бути не може.

Аксель Мунте.

1. —

Чого треба, щоб бути стрільцем?

Українським Січовим Стрільцем?

Усусусом? Ну?

Я так і знав, що на це питання ти не відповіш.

То-ж послухай!

Треба мати стрілецький однострій, людське тіло й кров. А перш за все треба мати душу. Душу!

Ти розумієш це?

Щоб всією душею боротися за батьківщину й за однострій, який світові показує, що ти стрілець. Український Січовий Стрілець!

Усусус!

Чи ти подумав над цими умовинами? Ні?

І ти хочеш бути стрільцем?

Разом зі мною сидіти в ровах?

Наставляти скоростріл?

Вибач, але це смішно.

Я не перечу. Ти можеш бути вояком. Навіть добрим вояком. Я переконаний, що ти швидко добивсяб старшинських нашивок. Та не в нас.

Бо ти є дуже мудра собака. Ти між своїми мігби дуже швидко зробити карієру. Ти-ж називаєшся Цезар.

А кожна собака, що називається Цезар, завжди робить карієру. Але ти сам подумай, чи це не булоб кумедно, — якби січовий стрілець називався Цезар?

А впрочім, мій дорогий, я вважаю, що вже доволі дискутувати. Як рішаючий аргумент, я скажу тобі одно. На випадок, якби тебе на фронті вбив неприятель, ти не мавби що Богу віддати. Всі стрільці й всі цивілі, коли їх вбиває ворожа куля, віддають Богу душу. Душу муситься віддати. Ти цього зробити не можеш. Бо ти не маєш душі, бо ти собака й кінець. Дискусія замкнена. Більше голосу нікому не дається.

Мовчанка товкла собачим хвостом об долівку.

Собака був рішуче не переконаний. Він дивився на свого пана й пан його чув цей зір і був подратований. Ні, Цезар таки не був переконаний. Але для святого спокою він лежав спокійно. Положив голову на передні лапи й рівномірно товк хвостом об долівку. Він навіть не хотів ловити мух ані бліх, хоч вони як йому докучали. Навіщо пан має думати, що він, Цезар, є понервований. Його тіло лежить спокійно. Тільки його очі неспокійні. Вони трівожно чіпляються людської постаті.

Клацнув ключ куферка.

Цей звук Цезар знає. Звичайно його пан свистів при цьому. Потім чергувало клацання куферка. А потім вони, весело гуторячи, мандрували по широких шляхах...

Сьогодні не те.

Сьогодні пан не свище. А куферок клацнув якось сердито.

Цезар заплющує очі.

Він чує, що його пан стоїть над ним. Чує його голос. Гострий. Навіть сердитий.

— Цезар! Сервус! Я йду! Хати не мусиш пильнувати. Вона не багато варта. Я йду кращої придбати. Але всеж таки зайдів не пускай, бо сам не матимеш де жити. Ну, сервус!

Мовчанка.

— Цезаре?! Чому ти мені лапи не подаєш? Ти так пращаєш свойого пана, що йде на війну?

Добре Цезаре. Шкода, що я цього раньше не знав.

Цезар чує, що голос його пана не є гострий ні сердитий. Але в ньому нема цієї нотки безжурности, що примушувала Цезаря витягнути лапу на привітання.

— Ну, сервус Цезар! А ти таки недобрий собака.

Грякнули двері. Одні. Другі. Цезар чує, що хода його пана ось-ось затихне на першому перевулку. О, вже не чути. Е, ще трохи чути. Це трамвай трясе хатами. Це мужицький віз.

Це авто.

Це знова авто. Трамвай. Віз мужицький. Знова віз. Авто, трамвай! А де хода його пана?

Нема! Трівога обняла собаче серце. Цезар знає, що йому цієї ходи більше не чути, якщо...

Собаче тіло стукнуло лобом об двері.

Кігті жолобили на дошках глибокі рівці.

Горло наповнювало скавулінням хату, що в ній не було пана. Його пана.

2.

1, 2, 3, 4.

1, 2, 3, 4.

Ліва,

Ліва.

Раз! раз! раз! Четаа! Стій!

Прааадо-рруч!

Спочинь!

Позір!

Розійдись!

Поо-зір! Споо-чинь!

Стукають запятки. Пружаться груди. Шелестять плащі.

Напрям: Залізничий двірець, ходом руш!

Так. Це знова. Нова вишколена частина стрільців їде на фронт!

На фронт!

Осіннє сонце червоними тапетами виклеювало мури хатів. Ноги твердим ритмом вистукували пісню завзяття.

Вишколена частина стрільців станула перед будинком залізничої стації. Сірі плащі переходять до вагонів.

Розташовуються.

Гамір. Сміх. Лайка. Матюкання. Спів. Перекликування.

Здовж поїзду, біля коліс собаче дзявкання.

—На, на, цюцю, на!

— Чия це собака?

Десь у своїй, собачій державі.

— Берім її зі собою!

— Де є собака?

Бліде лице стрільця, що лишив порожню хату, просовується між стрілецькими плащами.

— Скажіть, де є ця собака?

— Он там!

Стрілець побіг у вказаному напрямі.

Є. Він, чи не він?

— Цезар, Цезар!

Мій песику! Моя собачко!

Стрілець тулить до грудий собачу морду. Несе свойого приятеля до ваґону.

— Цезар, дай сервус!

О, так! Ти добрий собака, я це завжди знав.

Це все мої товариші. Їдемо на фронт. І ти зі мною їдеш. Я є січовий стрілець. А ти є собака січового стрільця. Лежатимем у ровах. Я наставлятиму скоростріл, а ти показуватимеш куди стріляти. Обидва будемо воювати.

Чужий голос:

— А потім я відріжу тобі головку й зроблю з тебе печеню, бо на фронті голод.

— Е, ні! Вибачте. Собак їсти не можна. А ще такого як мій! Він мене не забув, як я був у вишколі й таки віднайшов. Це булоб свинство їсти його мясо. Я ніколи цього не зроблю! Ні!

Колеса ваґону схопили ритм людського й собачого серця й передали його цілому поїздові. І всі стрільці, що їхали на форнт, знали, що собака стрільця Артура Коса, називається Цезар, і що вони дуже люблються.

3. —

— Псст. Цезар. Цезар. Вважай туди. Пропхаємося крізь дроти й ми вже на свойому боці.

Собаче тіло вється по землі. За ним затиснені губи Артура-стрільця.

— Ще трохи, Цезаре. Ще оці рови й ми вже на місці.

Вони повзуть далі.

Ніч чорним коцом обвинула світ. Ще пару ям пограната них. Пару дротяних засіків.

— Цезаре, не ставай! Тут кулі. Такі заблукані. Яких не знати навіщо вистрілюється з кріса.

Артур чує, що він вже між своїми. У своїх ровах. Він це знає напевно. Він біжить чим дуж до старшинської землянки зі звітом своєї нічної прогульки.

Схопив за клямку.

Нараз до його вух підповзує тихеньке скавуління.

— Цезар! Де ти? Цезар!

Знова тихе скавуління.

— Пожди, я зараз. Тільки зложу звіт.

— Ось я вже йду до тебе моя собачко. Поможу тобі. Цезар! Де ти?

— Цезар, Цезар!

Не чути нічого.

Артур мов очмарілий кидається по ровах.

До цього місця куди зійшов.

— Цезар!

Тихесенький зойк. Нарешті. Є! Дріжача рука Артура мацає доокола. Дроти колючі. Мішки з глиною.

Щось тепле, липке чіпається його рук.

— Цезаре!

Тихе зітхнення. Шепіт дротів. Тихо.

Артур знає, що його Цезар вбитий.

Вбитий заблуканою кулею. Одною з цих, яких не знати навіщо вистрілюється з кріса. Він знає, що собаку, якщо вона не є скажена, може вбити тільки заблукана куля. Знає теж, що вони обидва не будуть ходити вже на стежі. Не будуть носити таємних приказів. Не будуть грітися при стрілецькій ватрі. Не будуть наставляти скоростріла.

Потім Артур-стрілець висипав могилку. На дощинці заткненій в землю написав: „Тут лежить Цезар, мій собака, що його вбила заблукана куля Не міг Богу душі віддати, бо її не мав".

Стрілець Артур Кос тепер не є вже стрільцем Вже ніхто не є січовим стрільцем. І він не любить собак. Він жодної не тримає. Він боїться, щоб якась заблукана куля не вбила її.

Він не хоче вдруге переживати Цезаря.

Львів, березень 1935.

БІБЛІОҐРАФІЯ

СПИСОК ЖЕРЕЛ ДО ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ВИЗВОЛЬНОЇ ВІЙНИ 1914-1921 РР

І. ІІІ.

Оф. Ґен. Шт. Нова орґанізація армії у Франції. „Воля України". Відень 1921. 8°, ч. 6/8 ст. 207—209.

О. Федір Чайківський, духовник-вояк. Кал. Черв. Калини на 1931 р. Львів 1930. °, кал.-листопад.

УГА. 1919—1920. Яворів, Вел. Україна.

Офіцерські спілки і справа виховання в армії. „Відродження" Київ 1919. ч. 6.

О. Ш. „Село Наливайки" (Сторінка з Зимового Маршу). „Табор". Калішш 1928. 8, ч. 8, ст. 64—75.

19—25. III. 1920. АУНР. Херсонщина, проти черв. москалів.

О. Щ. Яків Іванович Діяченко. „Труд. Громада" Камянець под. 1919, чч. 67.

Некрольоґ. Причинки до біоґрафії.

О. Яким Фещак ЧСВВ полевий духовник І. Г. К. Кал. „Черв. Калини" на 1922 р. Львів 1922. 8°, ст. 129; „Приятель Укр. Жовніра" — кал. на 1923 р. Львів 1922, 8°, ст. 129.

Характеристика і біоґр. дані.

П. Боротьба за волю України. Історія повстання проти гетьмана. „Укр. Слово". Камянець на Поділлі 1920, ч. 38.

П. Військова справа на Україні. „Гром. Думка". Вецляр 1917, ч. 74. ст. 1.

П. Державний герб України. „Гром. Думка". Вецляр 1918, ч. 19, ст. 1—2.

34 іл. — монет і 1 цеглини.

П. Запорожець за Дунаєм у Йозефівському таборі. „Укр. Скиталець". Йосифів 1922. 4°, ч. 17, ст. 8—9.

З образком, побутове.

П. Перемиря і ми. „Гром. Думка". Вецляр 1917, ч. 86, ст. 1.

П. Січові Стрільці. „Відродження". Київ 1918. Ф°, ч. 143.

П. Українська делеґація в Берестю. „Гром. Думка". Вецляр 1918, ч. 8, ст. 1.

П. Холмська справа. Голос холмщан до української суспільности. „Гром. Думка". Вецляр 1918, ч. 16, ст. 237—241.

Павлюк Іван. Орґанізація 1-ої української стрілецько-козацької дивізії з полонених Українців. „Вістник пол., літ. й життя". Відень 1918, ч. 18, ст. 272—273.

З ілюстраціями.

Павлюк Іван. Орґанізація і відправка на Україну відділів українського війська з полонених Українців німецьких таборів. „Вістник пол., літ. й життя". Відень 1918. 4°, ч. 16, ст. 237—241.

Павлюк Іван. Полонені Українці про заклик вступати в армію для оборони Рідного Краю. „Вістник пол., літ. й життя". Відень 1918. 4°, ч. 12, стор. 179—181.

Павлюк Іван. Страшна катастрофа у Київі. „Вістник пол., літ. й життя". Відень 1918. 4°, ч. 24, ст. 372—373.

Вибух артилерійських складів на Звіринці.

Падалка М. Виступ Полуботківців 4—6 липня 1917 р. в м. Київі на фоні політичної ситуації того часу. „До Зброї". Збірник, ч. 1. Львів 1921. 8°, ст. 58—74. І окремою відбиткою під тим же титулом Львів 1921. 8°, ст. 16.

Палій-Гордієнко Ів. Ку-клукс-клан і Українське Козацтво. „Укр. Козак". Біла Церква (Мінхен?) 1923. 4°, ч. 1.

Пастушин В. Др. Ще дещо про Вольфсберґ. На марґінесі статей о. Йосифа Іванця: Вольфсберґ, найстарший концентраційний табор і т. д. „Літопис Ч. К." Львів 1935. 4°, ч. 2, ст. 15—18.

З 2 іл. Артикул о. Іванця вміщений в чч. 10, 11 і 12 „Літопису Ч. К." за 1934 р.

Патерин Іван, стр. техн. сотні УСС. Технічна сотня УСС на Лисоні. „Літопис Ч. К." Львів 1934. 4°, ч. 6, ст. 2—4.

Палій-Сидорянський. „На рейді" (Зі спогадів). „Гуртуймося". Горні Чорношиці 1930. 4°, ч. 5, ст. 9—13; ч. 7, ст. 27—30.

1919. IX. Київська ґрупа. Христинівка-Квіткове, в тили ворога.

Палій-Сидорянський М., полк. Ніч (зі спогадів). „Гуртуймося". Горні Чорношиці. 1929. 4°, ч. 3, ст. 26 — 27.

Листопадовий похід.

Палій-Сидорянський М. Оточили. (Зі споминів). „Гуртуймося". Горні Чорношиці 1930. 4°, ч. 4, ст. 37—40.

VI. 1919. Партизани під ком. Ю. Тютюника, напад 41. черв. дивізії.

Паліїв Д. В пятьнадцятиліття Директорії. „Нов. Час". Львів 1933, ч. 256. ст. 1—2.

Паліїв Дмитро: „Горожанські курені". Кал. Просвіти на 1923 р. Львів 1922. 8°, ст. 160—163.

1919. Галичина.

Паліїв Дмитро. Жмут споминів. Кал. Черв. Кал. на 1935 р. Львів 1934. 8°, ст. 40—46.

За ґенералами. Диктатура. Полковник Лєгар. Поручник Віллем. (Пошуки за Нач. Вождем і шефом штабу Армії, невдала диктатура, стратеґічний плян Лєгара, французький розвідчик).

Паліїв Дмитро: Листопадова революція. З моїх споминів. Львів 1929. 8°, ст. 44.

1918. Львів. З порт. Вітовського. Відбитка з „Нов. Часу". Львів 1928, ч. 134 і далі.

Паліїв Дмитро. На чисту воду. З моїх споминів. „Літопис Ч. К." 1930. 4°, ч. 6, ст. 15—17; ч. 7-8, ст. 12—13.

Паліїв Дмитро. Перед 8-ма роками. Здобуття Київа. „Нов. Час". Львів 1927, ч. 98—99.

Паліїв Дмитро. Перший листопад. „Укр. Нац. Календар" на 1928 р. Перемишль 1927, 4°, ст. не паґіновані.

Договір УГА з Денікіном, переговори з Армією Омеляновича-Павленка і з большевиками. Ґен. Тарнавський, Ціріц, Микитка, нездійснена сполука з АУНР.

Памяти ген. Галкина. „Зал. Стрілець". Каліш 1921. Ф°, ч. 63 (74), ст. 1.

Памяти револ. жовнірів Гал. Землі. „Укр. Скиталець". Відень 1922. 8°, ч. 20, ст. 8.

Вістка про розстріл старшин УГА Петра Шеремети і Степана Мельничука 11. XI. 1922.

Памятник померлим українським воякам на військовому цвинтарі в м. Пардубицях на Чехах. „Гуртуймося". Горні Чорношиці. 1933. 4°, ч. 10, ст. 37. Світлина.

Памятник УСС має бути знищений. „Нов. Час.". Львів. Ф°, ч. 259.

Замах влади на памятник УСС в с. Пісочній. Офіц. акти.

Пан Головний Отаман на фронті. „Син України" Варшава 1920. 4°, ч. 3, ст. 1.

Панейко Василь др. Перед Першим Листопада. Шматок спогадів. „Діло". Львів 1928, ч. 245.

Панейко В. Українські леґіони на боці Антанти (Уривок із споминів. „Політика". Львів 1925. 4°, ч. I, ст. 8—12; ч. 2, ст. ч. 3, ст.

Пан отець Теодор Чайківський на чолі куріня проганяє большаків. Кал. Черв. Калини на 1922 р. Львів 1922. 8°, кал.-липень. „Приятель Укр. Жовніра", кал. на 1923 р. Львів 1922. 8°, кал.-липень.

1919. 6 бриґ. Гер. смерть. З ілюстр.

Панування большевиків у Київі. „Гром Думка". Вецляр 1918. 4°, ч. 18, ст. 2.

Панцирник Української Чорноморської Фльоти до останньої хвилі провадить бій з ворогами. Кал. Черв. Калин. на 1924 р. Львів-Київ 1923. 8°, кал.-май.

1919. Одеса. Проти Антанти. Гер. смерть. З ілюстраціями.

Папе Фрид. др. Як Поляки здобували Львів. Кал. Просвіти на 1925 р. Львів 1924. 8°, ст. 65.

1—22. XI. 1918.

Пасічник Дмитро. Крути — Париж. „Студ. Вістник". Прага. 1926. 8°, ч. 7/8, ст. 28—30.

Про С. Петлюру.

Пастернак Яр. Др. З великого часу. „Літопис Ч. К." Львів 1930. 4°, ч. 3, ст. 18—19.

Про відділ воєнних памяток у Музею Наук. Т-ва ім. Шевч. у Львові. З 2 іл. збірок стріл. відзнак і печаток харчевих управ.

Пастернак Я. Др. Музей воєнних памяток. „Літопис Ч. К." Львів.

Опис синьожовтого плюшевого прапору, дарованого Житомирцями Корпусові зал.-техн. військ. Дієвої Армії УНР з нагоди заняття ним міста 17. XI. 1919 р. З 2 іл.

Пачовський Василь. Дмитро Вітовський. „Стрілець". Станиславів. 1919. Ф°, ч. 8, ст 2—3.

Характеристика як людини і діяча.

П. Б. В останню путь. „Укр. Скиталець". Відень 1922. 8°, ч. 20, ст. 46—47.

Похоронний похід товариша-вояка. Побутове.

П. Б. і Б. О. 2 (Коломийська) бриґада в червневій протиофензиві 1919 р. (Уривок із дневника). „Укр. Скиталець". Йосипів. 1922. 4°, ч. 13, ст. 3—5; ч. 14, ст. 11—14; ч. 15, ст. 11—12.

З шкіцем походу, проти поляків.

П. В. Волинь під військовим зарядом Галичан 1919 р. (Спомин). Частина І. „Укр. Скиталець". Йосифів. 1922. 4°, ч. 14, ст. 14—15; ч. 15, ст. 14—16; ч. 16, ст. 7—9; ч. 17, ст. 6—7; ч. 18, ст. 10—11; Відень 8°, ч. 19, ст. 20—27; ч. 20, ст. 37—41; ч. 21, ст. 16—29 ч. 22, ст. 23—29.

П. В. — К. Пор. УГА. Волинь під військовим зарядом Галичан 1919 р. Частина 2. „Укр. Скиталецьы. Відень 1923. 8°, ч. 1 (23), ст. 41—48; ч. 2 (24), ст. 27—31; ч. 3 (25), ст. 24—27; ч. 4 (26), ст. 21—25; ч. 5 (27), ст. 44—48; ч. 6 (28), ст. 30—36; ч. 7 (29), ст. 30—35; 9/10 (31/32), ст. 29—35; ч. 12 (34), ст. 23—26; ч. 13 (35), ст. 13—21; ч. 15 (37), ст. 16—22; ч. 17/18 (39/40), ст. 27—40; ч. 21/22 (43/44), ст. 23—41; ч. 23/24 (45/46), ст. 33—56.

П. В. Інж. Повстанчий рейд з Кишенева. „Літопис Ч. К.". Львів 1934. 4°, ч. 1, ст. 19—20.

Кінець листопада 1921, виступ ґен. Гулого у Листопадовий похід.

П. — В. Д. Українська Галицька Армія. Кал. Просвіти на 1922 р. Львів 1921. 8°, ст. 145—149.

Короткий іст. нарис, з іл.

П. Г. Денікінці і денікіяда. „Укр. Слово". Львів 1920, ч. 117.

Певний П. За волю та державність. Похід Української Армії в запілля ворога з 5 гр. 1919 р. по 5 тр. 1920 р. Кн. І. Станиславів. 1920. В 8°, ст. 60. Вид. ґаз. „Укр. Слово".

З 2 портретами.

Від Адміністрації.

З цим числом висилаємо почтові складанки та просимо прислати ними передплату на біжучий II. чвертьрік 1935.

До всіх передплатників, що залягають з передплатою за минулий час, висилаємо окремі почтові інкасові доручення та просимо їх обовязково викупити.

„ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ"

ІЛЮСТРОВАНИЙ ЖУРНАЛ ІСТОРІЇ ТА ПОБУТУ

VII. річник / Число 4. / Квітень 1935.

ЗМІСТ:

Редаґує: *В. Софронів-Левицький*

Відповідальний редактор: *Петро Пасіка*

З друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка